

UNIVERZA V LJUBLJANI

Fakulteta za družbene vede

Neža Škilan

MIT O PROSTEM PRETOKU INFORMACIJ

diplomsko delo

Ljubljana, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI

Fakulteta za družbene vede

Neža Škilan

Mentorica: doc. dr. Tanja Oblak

MIT O PROSTEM PRETOKU INFORMACIJ

diplomsko delo

Ljubljana, 2006

KAZALO

1. UVOD	5
2. IDEJA PROSTEGA PRETOKA INFORMACIJ	8
2.1 Mac Bridovo poročilo Unescu	8
2.1.1 Krepitev neodvisnosti in samozaupanja	9
2.1.2 Vključevanje komunikacije v razvoj in soočenje s tehnološkim izzivom	9
2.1.3 Krepitev kulturne identitete in zmanjševanje komercializacije medijske komunikacije	10
2.1.4 Dostop do tehničnih informacij	10
2.1.5 Odgovornost in zaščita novinarjev	10
2.1.6 K izboljšanemu mednarodnemu poročanju	11
2.1.7 Demokratizacija komunikacije	11
2.1.8 Pospeševanje mednarodnega sodelovanja	12
2.2 Unescova srednjeročna strategija zagotavljanja prostega pretoka informacij	14
3. SCHILLERJEVA TEORIJA INFORMACIJSKE DRUŽBE	17
3.1 Privatizacija informacij	19
3.2 Krog dominacije in odvisnosti	21
3.3 Porast informacijskega (storitvenega) sektorja	23
3.4 Sistem neenakosti	24
4. OVIRE URESNIČEVANJA IDEJE PROSTEGA PRETOKA INFORMACIJ	28
4.1 Prevladujoča pravila korporativnega kapitalizma in tržnih zakonitosti	28
4.2 Informacije in njihova spremenjena vloga	29
4.3 Ogroženost pravice do komuniciranja in pravice do obveščenosti	31
4.4 Sekundarni pomen javnega/skupnega interesa	32
4.5 Mediji in njihova spremenjena vloga	33
4.6 Pojav in moč PR-ovstva	35
4.7 Politična nemoč mednarodnih človekoljubnih organizacij	35
5. OVIRE V PRAKSI – OD BILLA GATESA DO KITAJSKE CENZURE	37
5.1 Schillerjevih »Srečnih 500«	38
5.1.1 »Srečnih 500« in zloraba prvega amandmaja	38
5.1.2 IBM in njegova politična vloga na prehodu v 80. leta	38
5.1.3 Bill Gates in nujnost sprejema novih informacijskih tehnologij	39
5.1.4 Al Gore in njegova mreža mrež	39
5.2 Mediji kot podaljšana roka kapitalizma	40
5.2.1 »Arco update«	40
5.2.2 George Bush in medijski konglomerat Fox	41
5.2.3 Odpuščanje novinarjev zaradi ameriški administraciji neljubega poročanja o vojni v Iraku	42
5.2.4 Omejevanje dostopa do relevantnih informacij s strani ameriškega obrambnega ministrstva	43
5.2.5 Ameriška sredstva za favorizirano poročanje iraških medijev	43

5.2.6 Omejevanje delovanja interneta s strani močnih kapitalskih pritiskov na Kitajskem	44
5.3 Mediji in možnost umestitve in vzpona na Schillerjevi lestvici »Srečnih 500« – Omejevanje moči podjetja Oil Company s strani ameriških medijev	46
6. ZAKLJUČEK – Čigav novi svetovni informacijski in komunikacijski red?	48
7. LITERATURA:	54

1. UVOD

Današnja podobna sveta izgleda ob izobilju informacij in možnosti komuniciranja, ki so na voljo tako posameznikom kot tudi skupinam, prav obetajoča in demokratična. Posameznik še nikoli poprej ni imel na voljo toliko informacij o toliko različnih zadevah, še nikoli poprej ni bilo na voljo toliko različnih komunikacijskih sredstev in kanalov, prek katerih lahko komunicira z ljudmi tudi onkraj zemeljske oble, še nikoli poprej ni bila možnost izbire tako velika kot v novi informacijski dobi.

Hitrost prenosa podatkov, ki jo omogoča današnja informacijska tehnologija, teoretično zagotavlja popolno obveščenost: posameznik lahko konstantno spremlja najnovejše vremenske spremembe po celem svetu, novosti na trgih vrednostnih papirjev, stanje prometa, se seznanja z najnovejšimi vestmi in političnimi dogodki. Ne le to, nove informacijske tehnologije mu ponujajo nov prostor delovanja, združevanja in nenazadnje nove načine preživljanja prostega časa in zabave. Posamezniku in skupinam so tako na voljo številne možnosti, s katerimi lahko konstituirajo nove identitete ali krepijo obstoječe, se združujejo z isto mislečimi, izpostavljajo svoja mnenja in stališča ter se poslužujejo številnih možnosti komuniciranja z oblastjo in njenimi institucijami. Lahko pišejo predsedniku države, si prek spleta urejajo upravna potrdila ter na številne druge načine izpolnjujejo svoje državljanske obveznosti. Nove informacijske tehnologije tako ponujajo številne možnosti informiranja in takojšnjega obveščanja, nov prostor delovanja, združevanja in zabave, nove demokratične možnosti udejanjanja, sodelovanja in komuniciranja.

Na ravni globalnega komuniciranja je slika celo še bolj obetajoča. Informacije, katerih obstoj je bil mnogim narodom, predvsem prebivalcem tretjega sveta, ki imajo v tej diplomski nalogi posebno pomembno mesto, še ne dolgo nazaj tuj in nepoznan, so naenkrat prek satelitov, televizije in računalnikov vdrle v njihove domove. Svet se jim je približal, izboljšale so se možnosti izobraževanja in demokratičnega udejstvovanja nasploh. S pojavom novih informacijskih tehnologij v državah tretjega sveta so te prvič dobile možnost, da tudi same sodelujejo pri procesih globalnega odločanja. Nehote ob naglem razvoju novih informacijskih tehnologij pomislimo na vedno manjše razlike med posamezniki, skupinami in narodi. Komunikacijski tokovi v svoji osnovni ideji vendar pomenijo redukcijo razlik in težnjo k uravnoveženosti, podobno, kot vetrovi uravnavajo, izenačujejo različne stopnje pritiska na zemeljski obli. In vendar se pritisk nikoli ne izravna. Podobno je tudi z razlikami med posamezniki, skupinami in narodi. Komuniciranje, čeprav esencialnega pomena, samo po sebi razlik med njimi ne bo izničilo. Kje lahko torej, kljub naglemu razvoju informacijskih

tehnologij in komunikacijskih sredstev, iščemo razlago za še vedno obstoječe, celo še bolj intenzivne razlike?

Številne razlage lahko iščemo v okviru kapitalističnega sistema, ki danes globalno prevladuje. To je namreč sistem, v katerem ima zasebni interes večjo težo kot javni. Je sistem, kjer je glavno vodilo maksimizacija dobička. Je sistem, ki ustvarja neenakosti, še več, prav zaradi njih uspeva. Kot tak je idealna podlaga za obstoj in krepitev relativno maloštevilnih ekonomskih in političnih elit, ki zaradi lastništva nad produkcijskimi sredstvi informacijske dobe nadzorujejo tudi dogajanje na političnem in ekonomskem področju, tako na domačih tleh kot tudi na mednarodnem področju. Kapitalizem je sistem izkoriščanja; vladajoče elite vedno bolj pridobivajo na moči, njihov vpliv in nadzor se širita na vedno nova področja, deprivilegirani narodi, skupine in posamezniki pa so v odnosu podrejenosti vedno manj sposobni upora in uveljavitve njihovih interesov. Partikularni interesi vladajočih ekonomskih in političnih elit so v sodobnem informacijskem kapitalizmu predstavljeni kot javni.

Norbert Wiener v svoji knjigi *The human use of human beings: cybernetics and society* (1988) poudarja, da je »integriteta komunikacijskih kanalov za dobrobit posamezne družbe odločilnega pomena.« (Wiener, 1988: 131) Kako je ta načeta? Nove informacijske tehnologije, kljub obetajočim obljubam o boljših življenjskih pogojih za *prav vse* ljudi, služijo le kot podaljšana roka velikih kapitalističnih veljakov. Vodilne zahodne države, z ZDA v ospredju, v države tretjega sveta izvažajo informacijske tehnologije,¹ njihov »know-how« in številne medijske vsebine.

Našteto je narodom, ki se implementaciji ne morejo upreti, tuje, ravno tako, kot zahodni stil življenja, (potrošne) navade in prepričanja vodilnih kapitalističnih držav. Kot bomo videli v nadaljevanju, vzpostavljeni globalni informacijski tokovi ne služijo uravnoteženi izmenjavi informacij med narodi, temveč služijo na eni strani za izkoriščanje in krepitev obstoječih razmerij moči, na drugi pa za implementacijo zahodnjaške (ameriške), potrošno orientirane miselnosti in uveljavljanje le-te kot edine prave svetovne ideologije. Ker informacijskih tokov ne nadzoruje javni interes, temveč zasebni, ekonomski, je skrb o integriteti komunikacijskih kanalov povsem na mestu. Prav tako je razumljivo, da se je že v 70. letih prav zaradi močnega izkoriščanja držav tretjega sveta, tudi s pomočjo človekoljubne organizacije UNESCO, pojavila *ideja o informacijski suverenosti*, ki jo lahko razumemo kot klic na pomoč pri omejevanju nadvlade kapitalističnih veljakov mednarodnih razsežnosti, ki so hkrati tudi revolucionarji nove informacijske dobe.

¹ Tu je pomemben predvsem problem satelitskega sistema, ki ga v nadaljevanju podrobneje predstavljam.

Kdo bi državam tretjega sveta oz. depriviligiranim skupinam lahko pomagal? To odgovornost bi medijem kot tradicionalni četrti veji oblasti, ki v interesu javnosti nadzoruje oblast, lahko pripisali, sploh, če upoštevamo, da nove informacijske tehnologije ponujajo skoraj nepredstavljljive možnosti zbiranja, distribucije in shranjevanja ter nenazadnje tudi preverjanja informacij, da o premostitvah časovnih ovir sploh ne govorimo. Vendar pa so tudi mediji podlegli kapitalističnim pritiskom ter svojo zavezanost javnim interesom preusmerili k zasebnim. Preobrat je razumljiv: odkar so tudi sami postali zasebna, dobičkonosno orientirana podjetja, je upanje, da bi delovali v prid javnih interesov, utopično.

Tudi mediji so danes podaljšana roka kapitalizma. Ekonomske in politične elite informacijske dobe jih imajo v oblasti ter tako vplivajo na to, katere medijske vsebine bodo javnost dosegle in katere ne. Določajo način, na podlagi katerega bodo določene medijske vsebine dosegle javnost. Nenazadnje, določajo, komu bodo določene informacije namenjene in komu ne. Ekonomske in politične elite, ki odločajo o dodeljevanju sredstev medijem, si s tem zagotavljajo nadzor nad medijskimi vsebinami, kar pomeni tako možnost posegov v le-te kot tudi vplivanje na uredniško politiko. Bistvena ugotovitev je nadvlada zasebnega interesa nad javnim, ta nam bo v pomoč pri razumevanju problemov nove informacijske družbe, ki jih navajam v nadaljevanju.

Če povzamem, namen pisanja te diplomske naloge je raziskati okoliščine, v katerih sta svoboda informacijskih tokov in integriteta komunikacijskih kanalov ogroženi. Z idejo svobodnega pretoka informacij se seznanimo z Mac Bridovim poročilom Unescu ter z Unescovo srednjeročno strategijo zagotavljanja prostega pretoka informacij. O lastnostih informacijske družbe, poteku informacijskih tokov ter posledicah tega procesa za depriviligirane skupine, predvsem države tretjega sveta, nas izčrpno poduči Schillerjeva teorija informacijske družbe. V nadaljevanju diplomske naloge so konkretne ovire za uresničevanje ideje svobodnega pretoka informacij najprej teoretično predstavljene in razložene, nato pa podkrepljene še s primeri iz prakse. V zaključku so, v kombinaciji z refleksijo, obelodanjeni nekateri predlogi možnih rešitev nastalih problemov.

2. IDEJA PROSTEGA PRETOKA INFORMACIJ

Ideja prostega pretoka informacij in uresničevanja le-tega se je porodila ob naglem razvoju informacijskih tehnologij, ki so že zaradi same narave obljublale avtomatsko zagotavljanje večje enakosti, povezanosti, možnosti komuniciranja vseh z vsemi in dviga ravni življenjskega standarda za vse ljudi na svetu, tako bogate kot revne. Ker se je kmalu izkazalo, da teh obljub ni mogoče tako preprosto uresničevati oz. da njihovo uresničevanje ni samo po sebi umevno, kot so napovedovali mnogi vodilni akterji informacijske revolucije (lastniki mednarodnih korporacij, snovalci novih informacijskih tehnologij), še več, ker se je izkazalo, da prevladujoči sistem sodobnega korporativnega kapitalizma vodi v *ravno nasprotno smer*,² je težnja po prostem pretoku informacij postala eden izmed temeljnih ciljev vodilnih organizacij sodobnega časa - od Evropske skupnosti, Združenih narodov in UNESCO do mnogoterih človekoljubnih organizacij, ki poskušajo zagotavljati spoštovanje temeljnih človekovih pravic, ki so danes kršene (pravica do govora, svoboda medijev, svoboda združevanja, pravica do izobrazbe, enakost možnosti, itd.). Ideja o prostem pretoku informacij je tako postala zelo pomemben cilj na poti k bolj demokratičnemu soobstoju različnih narodov, pravzaprav njegov pogoj.

2.1 Mac Bridovo poročilo Unesco

Mac Bridovo poročilo UNESCO iz leta 1980 je pomemben dokument, ki daje pogloblitve smernice za razumevanje koncepta prostega pretoka informacij. Je eden izmed tistih dokumentov, ki služijo kot močan razlog za to, da je obstoječe stanje potrebno spremeniti in tako vzpostaviti nov svetovni informacijski in komunikacijski red, kot bi temu rekel Schiller (1981). Poleg tega pa predstavlja poizkus vzpostavitve demokratičnosti in bolj pravičnega informacijskega sistema, ki temelji na zagotavljanju komunikacijskih pravic na globalni ravni, zmanjševanju odvisnosti držav tretjega sveta, skratka, zagotavljanju pravičnega socialnega reda in osnovnih človekovih pravic.

Mac Bridovo poročilo poziva k izboljšanju družbenega stanja v 80. letih tako na lokalni kot tudi na globalni ravni, v njem so namreč prevladovali oboroževalna tekma, neenakost in

² T.j. ustvarjanje še večjih neenakosti, povečevanje odvisnosti držav tretjega sveta od vodilnih zahodnih, neenakost možnosti.

napetosti. Vzpostavitev okoliščin za svobodno, prosto in uravnoteženo komuniciranje je pogoj za zagotovitev osnovnih človekovih pravic in demokratičnega soobstoja.

V nadaljevanju navajam posamezne nujne ukrepe oz. priporočila, s pomočjo katerih bi bilo po Mac Bridovem mnenju mogoče vzpostaviti novo in pravičnejšo ekonomsko in informacijsko ureditev ter zagotoviti prosti pretok informacij (The Mac Bride Report, 1980).

2.1.1 Krepitev neodvisnosti in samozaupanja

Mac Bride v poročilu poudarja, da je potrebno okrepiti storilnost in zmanjšati neenakosti ter ustvariti večjo enakost možnosti. Potrebno je preseči informacijski prepad, da bo ta na koncu v celoti izginil. Komunikacijski tokovi naj bodo odvisni tudi od držav tretjega sveta, ki v tem procesu morajo aktivno sodelovati. Komunikacija naj bo plod širokih javnih razprav, ki bodo ljudem prinesle sposobnost mišljenja, kritične presoje in zavedanja lastnih pravic in dolžnosti. Osnovna izobrazba mora biti dostopna vsem, nepismenost je potrebno v celoti izkoreniniti. Vsak narod mora, skladno s svojimi interesi, izbrati sebi primerne informacijske tehnologije, ki mu bodo omogočile vzpostavitev zanesljive komunikacijske moči. Te naj bodo v isti meri uporabljene tako za izobraževanje kot tudi za zabavo. Stroški prvih (izobraževanje, informiranje) naj ne bodo enaki stroškom drugih (komercialna zabava drage produkcije, oglaševanje). Kakršnekoli obdavčitve ali tarife, povezane s pretokom informacij ali uporabo informacijskih tehnologij, pomenijo le grožnjo prostemu pretoku informacij. Posebno to velja za države tretjega sveta. Uporaba elektro-magnetnega spektra in geostacionarne orbite v enaki meri pripada prav vsem narodom, saj gre za skupno last.

2.1.2 Vključevanje komunikacije v razvoj in soočenje s tehnološkim izzivom

Komuniciranje mora biti razumljeno kot glavni razvojni vir, kot sredstvo za doseg nacionalnih prioritet, vzpodbujanje konstruktivnega dialoga je nujno, prav tako vzpostavitev trajnih mehanizmov participacije. Nacionalne politike naj bodo takšne, da bodo omogočale racionalno presojo o socialnih posledicah implementacije novih mogočnih informacijskih struktur. Raziskovanje teh posledic za socialno sfero človeškega življenja je nujno. Socialne prioritete naj bodo pred ostalimi. Koncentracija komunikacijskih tehnologij v samo določenih vodilnih državah je nedopustna, potrebno je zagotoviti večjo pravičnost porazdelitve, predvsem s korektno mednarodno zakonodajo in sporazumi.

2.1.3 Krepitev kulturne identitete in zmanjševanje komercializacije medijske komunikacije

Kulturno nadvlado elitnih držav je potrebno omejiti, nacionalne kulturne politike pa morajo krepiti kulturno identiteto. Skladno s tem morajo delovati tudi mediji. Ti morajo zagotoviti tudi slišnost posebnih skupin. Prioritetno naj se uporabljajo nekomercialni načini množične komunikacije, nujna je zagotovitev učinkovitih javnih sredstev za izobraževanje. Potrebno je zamejiti negativne posledice vpliva tržne in komercialne logike na organizacijo in vsebino komunikacijskih tokov. Množični mediji morajo v večji meri delovati v dobro skupnosti.

2.1.4 Dostop do tehničnih informacij

Tudi pretok tehničnih informacij mora biti prost in svoboden, je namreč eden izmed pomembnejših virov razvoja. S strani razvitih držav mora prihajati najmanj enak delež novih (surovih) informacij kot s strani nerazvitih držav, vse imajo namreč enako pravico do dostopa do pomembnih informacij. Nujne so obširne analize in tehnične raziskave, s katerimi se bo raven uporabe informacijskih tehnologij v nerazvitih državah dvignila. Slednje zadeva tudi delovanje transnacionalnih korporacij. Te morajo na ozemlju delovanja zagotoviti sredstva obveščanja, na podlagi katerih bo njihovo delovanje transparentno, vpletena javnost pa v zadovoljivi meri seznanjena z relevantnimi informacijami. To pomeni tudi vključevanje predstavnikov transnacionalnih korporacij v razne sindikate in interesna združenja na določenem ozemlju, vse z namenom seznanjanja javnosti z delovanjem njihovih globalnih struktur, aktivnosti in politik ter pomena le-teh za ciljno državo.

2.1.5 Odgovornost in zaščita novinarjev

Svoboda in odgovornost novinarjev sta neodtujljivi. Spoštovati morajo načelo profesionalne etike, objektivnosti in različnosti. Dvigniti se mora kvalitativna raven novinarskega dela, kar pomeni tudi izobraževanje in posebna profesionalna urjenja. Njihovo osnovno vodilo mora biti odgovornost, ki naj jo zagotovijo tudi z ustanavljanjem raznih tiskovnih in medijskih svetov, institucij medijskega ombudsmana in skupin, ki vzpodbujajo aktivno sodelovanje državljanov. Zaradi številnih nevarnosti, s katerimi se danes soočajo vsi, vpleteni v zbiranje in distribucijo novic (nadlegovanje, grožnje, izsiljevanje, fizično in psihično nasilje, ipd.), je

zagotovitev profesionalne neodvisnosti in integritete nujna. Novinarji bodo popolnoma varovani samo takrat, ko bodo hkrati popolnoma varovane tudi pravice vseh ljudi.

2.1.6 K izboljššanemu mednarodnemu poročanju

Informacijski tokovi so neuravnoteženi. Ogroženi sta celovitost in resničnost poročanja o določeni deželi, zato je sprejem tujih korespondentov in njihovih dejavnosti na določenem ozemlju nujen. Pravica novinarjev dostopa do informacijskih virov je neodtujljiva. Ponovno je potrebno vzpostaviti kriterije selekcije novic in poročanja, z namenom posredovanja bolj točnih in zanesljivih informacij. Prav tako morajo vratarji razvitega sveta več pozornosti nameniti dogodkom in novicam iz tretjega sveta in se na splošno bolje seznaniti z njihovimi kulturami in pogoji bivanja. Mediji razvitega sveta se morajo zavedati svoje odgovornosti in moči, da so sami eden izmed pomembnejših akterjev, ki (so)oblikujejo percepcijo zahodnega sveta o državah tretjega sveta.

2.1.7 Demokratizacija komunikacije

Demokratizacija informacije je osrednja ideja Mac Bridovega poročila, osnovana pa je na priporočilih, ki jih v nadaljevanju navajam.

Prvič, zagotavljanje človekovih pravic; mediji se morajo zavedati, da je zaščita človekovih pravic njihova poglobljena naloga, zato bi vsi delujoči na tem področju morali delovati skladno z Unescovo deklaracijo o množičnih medijih, Helsinško listino in Splošno deklaracijo o človekovih pravicah. Posebno pozornost naj namenjajo tistim narodom, ki so zaradi vpletenosti v boj proti kolonializmu, verski ali rasni diskriminaciji prikrajšani za (medijsko) uveljavitev njihovih interesov, slišnost njihovih glasov. Pravica do komuniciranja je osnovna človekova pravica.

Drugič, odstranjevanje ovir; pri promociji demokracije je potrebno izkoristiti moč komuniciranja, ta namreč v veliki meri vpliva na mišljenje in delovanje ljudi. Potrebno je povečati spekter informacijskih virov in ukiniti cenzuro in samovoljni nadzor. Posebna pozornost naj se nameni odpravi ovir, ki so nastale zaradi koncentracije medijskega lastništva in monopolizacije. Nujna je omejitev vpliva oglaševanja na uredniško in programsko politiko.

Tretjič, raznovrstnost in izbira; omejena je participacija tako posameznikov kot tudi skupin, zato je zagotavljanje raznovrstnosti informacij in možnosti izbire nujno. Mediji bi morali

zagotoviti več priložnosti za direktno vpletenost posameznikov in skupin v procese lokalnega in globalnega komuniciranja. Ti naj tudi odločajo o sprejemu oz. nesprejemu določenih komunikacijskih struktur in tehnologij, da bodo te skladne z njihovimi potrebami in interesi.

Četrto, integracija in participacija; nove informacijske tehnologije sicer ponujajo številne oblike individualne komunikacije in zabave, žal pa ne tudi veliko možnosti za skupinsko komunikacijo in udejstvovanje znotraj neke države (npr. komunikacija z institucijami). Tako je potrebno povečati uporabo medijev v vsakodnevnih in delovnih okoljih. Občinstva morajo prepoznati in sprejeti bolj aktivno vlogo ter se oddaljiti od zgolj pasivnega sprejemanja, prav tako je potrebno povečati stopnjo participacije različnih skupin v vsakodnevnih procesih odločanja in komuniciranja. Tvorci komunikacijskih politik posameznih dežel bi morali večjo pomembnost pripisovati demokratizaciji medijev in spoštovanju nacionalnih navad in značilnosti.

2.1.8 Pospeševanje mednarodnega sodelovanja

Mednarodna skupnost mora odvisnost, nadvlado in neenakosti nadomestiti z bolj odprtimi in obetajočimi odnosi – soodvisnostjo, komplementarnostjo in enakovrednim spoštovanjem vseh narodov. Potrebno je vzpostaviti nov informacijski in komunikacijski red ter ga prilagoditi novemu ekonomskemu redu. Oboje naj nadzoruje institucija Združenih narodov, ki naj pripravi konkreten načrt akcij za čimprejšnjo doseg tega cilja. Narodi naj bodo partnerji v razvoju.

Potrebno je krepiti kolektivno samozaupanje. Prva in najpomembnejša odgovornost držav tretjega sveta je sprejem ukrepov, ki bodo vodili k zmanjšanju odvisnosti na področju komuniciranja. Vzpostaviti je potrebno učinkovite mehanizme enakomerne porazdelitve informacij, pri čemer naj se dovolj pozornosti nameni tudi dogodkom in novicam iz držav tretjega sveta. Nujno je čim intenzivnejše sodelovanje med profesionalnimi organizacijami in komunikacijskimi raziskovalnimi centri različnih držav.

Vse države morajo sodelovati v procesih globalnega komuniciranja in odločanja o akcijah na globalni ravni. Vlade držav bi tako morale preveriti strukturo in načrte mednarodnih tiskovnih agencij in jih usmeriti s skupnim zelenim ciljem. V UNESCO je potrebna boljša koordinacija posameznih komunikacijskih aktivnosti, prav tako tudi v okviru sistema Združenih narodov. Predlaga se ustanovitev posebnega javnega medija znotraj ZN, ki bi 24 ur dnevno poročal v najmanj 30 jezikih.

Množični mediji vseh držav lahko z mobilizacijo javnega mnenja učinkovito pripomorejo k višji stopnji mednarodnega razumevanja: h krepitvi miru, mednarodni varnosti, sodelovanju in nenazadnje razorožitvi oboroževalnih sil. Njihova primarna naloga naj bo objava čim večjega števila dokumentov Združenih narodov, UNSECA, svetovnih mirovnih in ostalih gibanj, katerih cilji združujejo cilje vseh držav (mir, sodelovanje, strpnost, dobrobit vseh ljudi).

Mac Bridovo poročilo UNESCO je, zanimivo, leta 1984 povzročilo izstop ZDA iz te mednarodne institucije.³ Žal v praksi Mac Brideovo poročilo, podobno kot se bo izkazalo za Schillerjev nov informacijski red, ni doseglo zelenega učinka. Tudi Andrew Calabrese je v svojem članku *Creative Destruction? From the Welfare State to the Global Information Society* opozoril na to nemoč: »Ne bi bilo prav, če bi trdili, da je Mac Bridova zapuščina doživela svoj konec, je pa res, da sam trud razviti napredno in globalno kulturno agendo ne predstavlja prav velike grožnje »trgovski in investicijski« orientiranosti globalnih politik na medijskem in komunikacijskem področju« (Calabrese, 1997: 22)

Kljub neuspehu v praksi Mac Bridovo poročilo še vedno predstavlja temelj razumevanja ideje svobodnega pretoka informacij, katerega smernice so aktualne še danes: globalni trendi, ki vse bolj kažejo na uveljavljen enostranski ameriški kulturni, ekonomski in politični model, centralistično usmerjenost in prevlado zahodnih medijev ter marginalizacijo tretjega sveta, se soočajo z jasno zahtevo po priznanju »drugih«, »različnih«, po uveljavitvi ideje *enega sveta z mnogo glasovi*. Zaradi posebnega poudarka na deprivilegiranih državah služi kot pomembna idejna opora za zagotavljanje svetovnega miru: »Upoštevanje »drugih« je za realizacijo miru in varnosti fundamentalnega pomena. Bolj kot kdajkoli poprej je Mac Bridov duh raznolikosti v enotnosti potreben v današnjem času« (Ayish, 2005: 28).

³ Pobuda za izstop je prišla tako s strani ameriške vlade kot tudi s strani večine velikih zasebnih medijskih podjetij.

2.2 Unescova srednjeročna strategija zagotavljanja prostega pretoka informacij

Organizacija UNESCO,⁴ v osnovi usmerjena k zagotavljanju miroljubnega soobstoja, vzajemnega spoštovanja in sodelovanja različnih narodov, zagotovo velja za vodilno na področju uresničevanja ideje prostega pretoka informacij. Kot so navedli ob 28. srečanju leta 1995, namenjenemu uresničevanju srednjeročne strategije, ki se nanaša na obdobje 1996 – 2001, »je komunikacija dejavnik razvoja in socialne dobrobiti celotnega človeštva in bistvena komponenta vzpostavljanja svetovnega miru« (UNESCO, 1995).

Prosti pretok informacij je močno povezan z osnovnimi človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami: nujen je za zagotavljanje in razvoj znanja in razumevanja vseh narodov. Nujen je za vzpostavitev sistema soodvisnosti in enakih možnosti uporabe novih informacijskih tehnologij. Le če je pretok informacij prost, je mogoče govoriti o uresničevanju pravice do komuniciranja, združevanja in svobode govora. Še več, le takrat je mogoče proces komuniciranja dejansko razumeti kot gonilo razvoja in zagotavljanja dobrobiti vseh različnih narodov. Uravnotežena izmenjava informacij je po srednjeročni Unescovi strategiji bistvenega pomena, le tako lahko namreč sicer različni narodi, z zelo različnimi kulturami, sistemi vrednot in navadami, dejansko živijo v sožitju, v sistemu demokratične soodvisnosti.

Prosti pretok informacij zagotavlja tako posamezniku kot tudi skupnosti, da sodeluje v procesih odločanja, da izraža svoja stališča glede zadev, ki se tičejo tako njega samega, kot tudi lokalne in nenazadnje mednarodne skupnosti. Le prosti pretok informacij zagotavlja ustrezno izobrazbo in pismenost vseh narodov, ki sta za uresničevanje demokratičnega soobstoja in razumevanja narodov esencialnega pomena. Prosti (uravnotežen) pretok informacij zato v svojem bistvu poteka dvosmerno, ne le enosmerno. Informacije, ki jih določen narod posreduje v svet, imajo enako težo, uporabno vrednost in pomembnost kot tiste, ki jih v zameno prejmejo. Informacij ne posredujejo le zato, ker pričakujejo nekaj v zameno, temveč zato, ker se zavedajo nujnosti deljenja informacij za dobrobit vseh. Prosti pretok informacij najprej pomeni javno naravo informacije.

Prosti pretok informacij je po Unescovi srednjeročni strategiji tudi pogoj za udejanjanje svobodnih in pluralnih, predvsem pa neodvisnih medijev, ki delujejo po principu javnega servisa. Promovira predvsem neodvisno delovanje javnih medijev, posebno težo pa daje medijem lokalnega značaja, ki so za krepitev nacionalne integritete in avtonomije bistvenega

⁴ United Nations Educational Scientific and Cultural Organization.

pomena. Prosti pretok informacij pomeni tudi ohranjanje posameznih nacionalnih kvalitete in spoštovanja raznolikosti na splošno.

Pomemben vidik in absolutna nujnost prostega pretoka informacij je tudi možnost dostopa do raznih baz podatkov. Vsi narodi, tako posamezniki kot skupine, so v enaki meri upravičeni do baz podatkov, tako tistih, ki pričajo o vsakodnevnih navadah ljudi, kot tudi tehničnih, političnih in ekonomskih, skratka takih, ki so za uspešno delovanje družbe bistvenega pomena. Prosti pretok informacij predpostavlja tudi varovanje intelektualne lastnine in knjižnični sistem, ki temelji na intenzivni izmenjavi podatkov, mogoči z uporabo novih informacijskih tehnologij in brezplačni dostopnosti. Predpostavlja tudi intenzivno sodelovanje na področju znanstvenega raziskovanja, kar pomeni predvsem čim intenzivnejšo izmenjavo podatkov in informacij. Prosti pretok informacij je nujen za enakopraven soobstoje vseh različnih narodov, za zmanjšanje razlik in vzpostavitev demokratičnega sožitja.

UNESCO posebno pozornost namenja marginaliziranim in prikrajšanim skupinam, predvsem državam tretjega sveta, ki tempu zahodnih kapitalističnih držav ne morejo slediti, kar se odraža v vedno večji stopnji odvisnosti. UNESCO tako izvaja številne programe, s katerimi želijo dvigniti raven pismenosti in izobrazbe teh narodov, predvsem pa jim poskušajo pomagati premostiti velikanski prepad, ki zeve med njimi in vodilnimi zahodnimi državami. UNESCO opozarja na nevarnost, ki jo s seboj prinašajo nove informacijske tehnologije: služijo le redkim narodom, še več, služijo le elitni skupini ljudi teh narodov. Ravno zato si kot primarni cilj zastavlja pravičnejšo porazdelitev pridobitev informacijske revolucije in vključevanje čim večjega števila narodov v globalne procese odločanja in sodelovanja. Pri tem poudarja nujnost, da vsak narod izbere sebi primerne in potrebne tehnologije, ki bodo služile varovanju nacionalne integritete in hkrati omogočale, da bo ta narod v mednarodni skupnosti užival enako pozornost, težo in kredibilnost kot ostali narodi, čeprav so slednji morda ekonomsko ali politično močnejši. Cilj UNESCO je promoviranje razumevanja in spoštovanja drugačnosti.

Skladno z navedenimi cilji UNESCO vsem narodom, predvsem pa tistim iz tretjega sveta, ponuja sfero odprte debate in uravnoteženih mnenj ter možnost, da so slišani tudi tisti, ki jim sodobni kapitalistični sistem to onemogoča. Cilj te organizacije je zagotavljanje pravične (uravnotežene) produkcije, distribucije in kroženja informacij, zato jo pogosto označujejo tudi kot »intelektualnega psa čuvaja«. Cilj bo dosežen takrat, ko bo sleherni narod imel možnost, da izbere sebi primerne informacijske tehnologije in jih uporabi tako, da bo služil ne le lastnim interesom, ampak tudi interesom globalne skupnosti, katere del bo. Ko bodo izginile neenakosti, tako med različnimi narodi kot tudi med različnimi skupinami v okviru enega

naroda. Ko bodo informacijske tehnologije služile dvigu izobrazbene ravni in pismenosti in socialni dobrobiti vseh. Ko se bodo cilji in vrednote postali skupni vsem pripadnikom mednarodne skupnosti. Ko bo slehernemu narodu, posamezniku in skupini omogočen dostop do informacij, pomembnih za korektno demokratično delovanje in miroljuben soobstoj različnih.

Svobodno komuniciranje in prost pretok informacijskih tokov sta torej pogoja za zagotavljanje mirnega soobstoja različnih narodov in njihovo vzajemno delovanje v skupno dobrobit. Le, če so informacijski tokovi uravnoteženi, je mogoče zagotoviti soglasja in zmanjševanje razlik na globalni ravni. Unescova srednjeročna strategija zagotavljanja prostega pretoka informacij proces uravnoteženega komuniciranja postavlja v ospredje, kar je pomembno izhodišče za razumevanje Schillerjeve teorije informacijske družbe, v kateri imajo deprivilegirane države in njihov položaj ravno tako središčno vlogo.

3. SCHILLERJEVA TEORIJA INFORMACIJSKE DRUŽBE

Schiller sodi med vplivnejše marksistično orientirane kritične teoretike, lahko bi dejali, da zavzema mesto njihovega predstavnika. Njegova teorija informacijske družbe zaseda pomembno mesto med komunikacijskimi teorijami, sam pa je odgovoren predvsem za to, da danes konceptu informacij in komunikacijskim procesom nasploh pripisujemo zadostno pomembnost, saj je svoje raziskovanje usmeril predvsem v vprašanje, kaj je »za« informacijsko družbo.

Na njegovi tezi, da sta »informacija in komunikacija fundamentalna elementa kapitalističnega delovanja,« (Schiller v Webster, 1995: 74), sloni tudi osnovna teza te diplomske naloge: prosti pretok informacij je mit, ob vzpostavljenem sistemu korporativnega kapitalizma pa nerealna, neuresničljiva obljuba, ki opravičuje obstoječe stanje - procese izkoriščanja, ustvarjanja neenakosti in odnosov (vedno večje) odvisnosti tistih, ki nimajo, od tistih, ki imajo. Ekonomska (ali pa politična) moč vodilnih, ki jim zagotavlja možnost dostopa do velike večine informacij, deluje kot osnova za njihovo uspešno delovanje v sistemu kapitalizma. Nasprotno pa tisti, ki nimajo, na račun prvih trpijo vedno večji manjko tako pri informacijah, ki so jim na voljo, kot tudi na ostalih življenjskih sferah: na ekonomskem, socialnem, kulturnem področju. Opisani odnosi so, skladno z marksističnim prepričanjem, osnova za učinkovito delovanje sodobnega globalnega kapitalističnega stroja.

Schiller je prepoznal delovanje zgoraj opisanega sistema in tako vzpostavljen sistem komuniciranja, zbiranja, distribucije in shranjevanja informacij izpostavil kot osnovno gonilo t. i. informacijske stratifikacije, vedno občutnejše delitve svetovnega prebivalstva na t. i. »haves«⁵ in »have-nots«.⁶

Kot je ugotovil Maxwell, je Schiller s pomočjo empirične študije dokazal, da se vladajoča elita vse bolj zaveda, da je informacijski nadzor tisto, kar zagotavlja njihov nadaljnji obstoj: »Schiller ni le obelodanil postopkov, s katerimi so vojaške, industrijske in korporativne skupine poskušale ukaniti sposobnosti učinkovitega informiranja povprečnega človeka in jih speljati v napačno smer, da tako kritične presoje oblasti ne bi bil sposoben. V področje komunikacijskih študij je vnesel tudi nov kritični diskurz. Bistvo tega kritičnega diskurza je bila Schillerjeva normativna predpostavka, da mediji in komunikacijske tehnologije

⁵ Vodilne države zahodnega sveta, z ZDA v ospredju, in njim pripadajoče transnacionalne korporacije, ponovno v večini ameriškega porekla.

⁶ Države tretjega sveta – Latinska Amerika, Azija, Afrika, in njim pripadajoči »zaostali« narodi, ekonomsko močno odvisni od vodilnih, nesposobni osamosvojitve in izkoriščanja produktov informacijske revolucije, ki so jim sicer na voljo.

enostavno morajo biti v večjo korist vsem ljudem po svetu.» (Maxwell, 2003: 6, poudarek dodan). Schillerjevo odkritje mehanizma informacijskega menedžmenta je služilo kot povod za njegovo kritično in dosledno držo do množičnega komuniciranja ter njegove edinstvene vloge v politični ekonomiji. Medije, tudi same podvržene tržnim zakonitostim, je namreč označil kot podaljšano roko kapitalizma.

Schillerja so zaradi močnega dvoma in nezaupanja v nove informacijske tehnologije pogosto označevali kot radikalnega skeptika tehnološkega determinizma, vendar menim, da je ta etiketa neupravičena: po Maxwellovem mnenju, s katerim soglašam, je Schiller kvečjemu izhajal iz mitskega predznaka magične moči novih tehnologij: dvomil je zgolj v tehnološke rešitve splošnih družbenih problemov, saj so tudi te konec koncev socialni konstrukt in tako nikakor ne le nevtralno orodje, ki bi nam zvesto služilo. Maxwell vidi Schillerja kot čuvaja, skrbnika uravnotežene komunikacije: »Schillerjeva predanost demokratizaciji, njegovo razumevanje mednarodne sociopolitične raznolikosti in njegov radikalni skepticizem do tehnologij tvorijo interpretativni okvir, znotraj katerega je razumevanje o strateški vlogi komuniciranja pri širjenju ameriškega imperija mogoče.« (Maxwell, 2003: 7)

Schiller je ponudil dokaze o ambicijah vodilnih elit sodobne informacijske družbe nad prevzemom informacijskih tokov in nadzorom nad njimi. Slišno je opozoril ne na le pravice, temveč predvsem na dolžnosti vseh ljudi in narodov, da složno in bolj aktivno (so)delujejo v smeri demokratičnega soobstoja. Učinkovita akcija predvsem s strani držav tretjega sveta je neizbežna in nujna, v kolikor želijo obstati. Ta pomeni predvsem kritično držo in nujno usmerjenost k vprašanju, kot so: kdo so akterji in glavni voditelji nove informacijske družbe in zakaj? Kakšni so njihovi interesi? Za koga so nove informacijske tehnologije ustvarjene? Komu so namenjene in komu ne?

Schillerjeva knjiga *Who Knows: Information In The Age Of The Fortune 500* iz leta 1981 ponuja jasn vpogled v Schillerjevo teorijo informacijske družbe, ki na področju informacijske tehnologije v ospredje postavlja kapitalistično naravnane mednarodne korporacije in njihovo oblast nad komunikacijskimi tokovi in informacijami. V nadaljevanju tako navajam bistvene predpostavke in osnovne principe Schillerjeve teorije informacijske družbe, ki bodo služile kot opora dokazovanju teze, da je ideja o prostem pretoku informacij mit, utopične ideja, ki je v sistemu korporativnega kapitalizma neuresničljiva. S pomočjo marksistične teorije kapitalizma, s katero se Schiller poistoveti, pa bom pokazala na sistemske okvire, v katerih je prosti pretok informacij enostavno nemogoč.

3.1 Privatizacija informacij

Informacijska doba v svojem osnovnem pomenu v ospredje postavlja prej omenjeni prosti pretok informacij: zagotavljanje pravice javnosti do obveščenosti, skrb za javni interes, izobraževanje državljanov oziroma članov širših mednarodnih skupnosti, izmenjavo znanj, sodelovanje v skupni želji po napredku. Informacije ob tem igrajo vodilno vlogo. V zgoraj opisanem kontekstu je narava informacij javna: niso nikogaršnja last, služijo skupnemu dobremu in nikakor ne morejo biti obravnavane kot blago, produkti neke industrije ali celo posledice dobičkonosnega delovanja nekega ekonomskega subjekta.

Ta informacijska doba je nekaj ideološko skonstruiranega; tako *naj bi bilo*. Dejansko pa se soočamo z ravno nasprotnim: danes je informacija blago, tista entiteta, ki omogoča delovanje globalnega stroja, ki je daleč izven dosega javnosti in njenega interesa. Služiti s tem, da se določene informacije predela in nato ugotovi, komu bi se prodale za največji dobiček, ni samo družbeno destruktivno, je tudi neetično. Če na problem pogledamo z drugega zornega kota, ugotovimo, da nekateri bogatijo ravno zato, ker skupine ljudi, ki jih obvladujejo, enostavno ne vedo dovolj (in tistega), da bi te odnose odvisnosti lahko uravnotežile.

Kako so informacije, v osnovni ideji javno dobro in nikogaršnja (skupna) lastnina, postale blago, ki se prodaja?

Schiller je opazil, da se je preobrazba informacij – iz javne, skupne dobrine v blago, ki ima svojo ceno in ga je mogoče učinkovito tržiti - zgodila v neki točki ameriške zgodovine, ko je zasebna korporacija, imenovana Comsat, s strani ameriške vlade dobila pooblastilo, da upravlja z informacijskimi viri. Tu se je po Schillerjevem mnenju porodila prva grožnja javni rabi informacije. Kmalu se je ta dejavnost razširila na številna (prav tako privatna) podjetja: korporacije, ki so se v glavnem ukvarjale s komunikacijami in računalniško tehnologijo, so tako »prevzele hegemonski nadzor nad vladnimi informacijami,« ki od takrat dalje »v ZDA ni nikoli več izginil.« (Schiller, 1981: 55).

Če so torej do tedaj podjetja in privatne korporacije nadzor lahko izvajali bolj indirektno, s kapitalističnimi pritiski (vlada je še vseeno imela nadzor nad javnimi informacijami in distribucijo le-teh pod svojim okriljem), se jim je s to potezo odprla prosta pot k direktnemu nadzoru nad tem, kaj in komu se bo nekaj sporočilo, kaj bo javnosti sploh še dostopno in zakaj. Omenjeni ekonomski subjekti so tako prevzeli vlogo razdeljevalcev informacij po celem svetu, hkrati pa tudi vlogo odbiralcev, »gate-keeperjev«, ki so odslej opravljali tudi proces selekcije. Vprašanja, kot so, komu nekaj sporočiti, kdaj, kako in zakaj, so tako padla pod tržne zakonitosti. S tem se je porodila tudi grožnja nevladnim organizacijam in društvom,

ki so poskušali opozarjati na javni interes in pravice javnosti. Njihov obstoj ali bolje, vpliv, je postal resnično ogrožen, kar je posledično poslabšalo že tako nizke možnosti za izobraževanje splošne javnosti.

Načelo delovanja tržnih zakonitosti na informacijskem in komunikacijskem področju tukaj končno resnično zacveti, javni interes še nikoli ni bil tako podvržen zakonitostim tržnega kapitalizma kot sedaj: ve tisti, ki ima dovolj sredstev. Schiller ta problem opiše še bolj nazorno: »Ko so produkti informacije, ima najmočnejši kupec prvič, prioriteten dostop do informacij kot produktov, in drugič, odločilno določa tudi kakšna vrsta, tip informacij bo v bodoče na voljo. Kar se zahteva – v kolikor je zaščiteno z zmožnostjo to plačati – se tudi proizvaja. (Schiller, 1981: 127) Izkoriščanje informacij v namene večanja moči in nadzora je problem, ki ga marksisti, s Schillerjem na čelu, postavljajo v ospredje. Dvom v skupno dobrobit novo nastajajočih informacijskih tehnologij je zato popolnoma upravičen: komu (in katerim partikularnim interesom) so namenjene in kdo vse bo zanje prikrajšan? Žal je ugotovitev o vedno bolj prisotnih tržnih zakonitostih na informacijskem (beri javnem) področju neizogibna: najbolj se bo razširila tista vest, ki bo tržno najbolj privlačna, ki bo torej prinašala nek dobiček. Tu zasebno kraljuje nad javnim, skupnim. Govorimo o komodifikaciji (poblagovljenju) informacij kot enem izmed ključnih procesov korporativnega kapitalizma: »Informacije so pričeli obravnavati kot blago. So, podobno, kot zobna pasta, žitarice in avtomobili, vedno bolj podvržene kupovanju in prodaji.« (Schiller in Schiller, 1982: 461) Schiller nadalje ugotavlja, da so razredne razlike še vedno tiste, ki determinirajo distribucijo informacij in dostop do le-teh. Njegova marksistična drža je jasna: »Razred predpostavlja, kdo bo deležen kakšne vrste informacije.« (Schiller v Webster, 1995: 77)

Komercializacija informacij, nekoč javne dobrine, je po Schillerjevem mnenju odločilno vplivala na nadaljnji potek ekonomsko – političnega dogajanja na tleh ZDA; zanimiv in premisleka vreden je prvi izmed postulatov Urada za upravljanje in proračun,⁷ ko je bilo govora o naravi in namembnosti javnih informacij: »Javne informacije...morajo biti dostopne javnosti na učinkovit in *ekonomičen* način.« Še več, tretji postulat pravi: »Informacije *niso brezplačno blago*.« (v H. Schiller, 1981: 64, poudarka dodana)

S takšnimi stališči je bila v delovanje informacijskega področja vgrajena privatna in komercialna narava informacij. Schiller ob tem poudarja, da je kriza, ki se bo razvila (se razvija) iz nezadovoljstva splošne javnosti (v katere moč resnično verjame), neizogibna. Sama sem do njegovega optimizma skeptična. Kljub predpostavki, da vsak sistem enkrat doživi svoj

⁷ Office of management and budget (OMB).

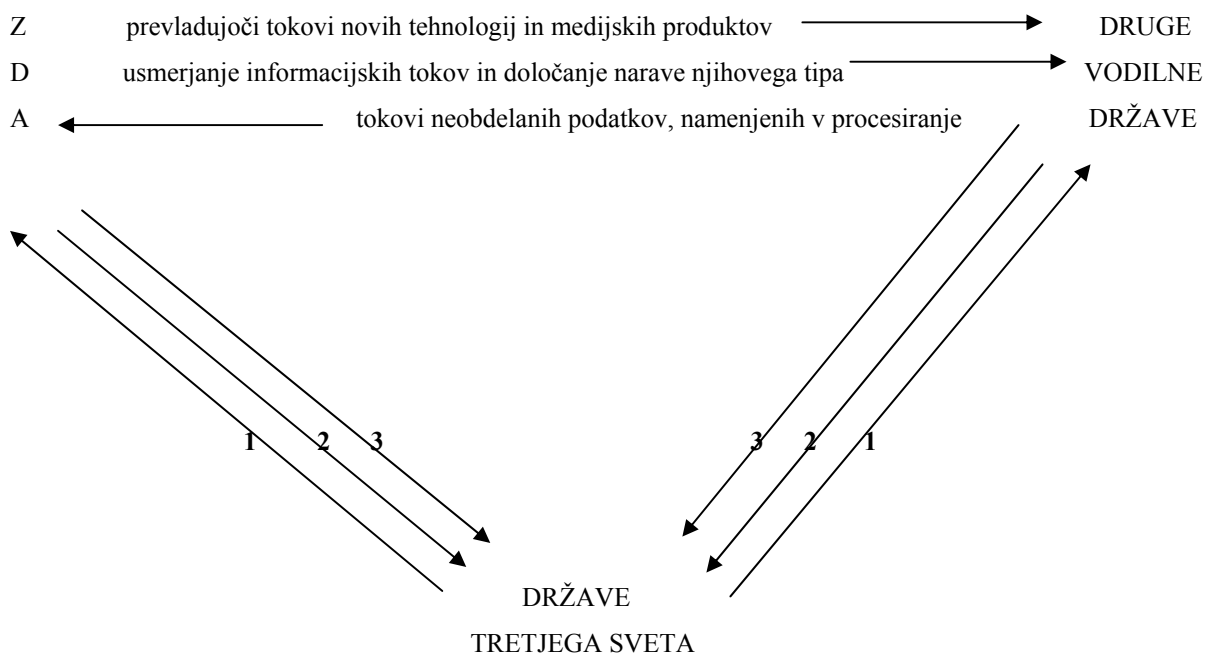
propad, za sodobne odnose korporativnega kapitalizma ne vidim hitrega konca. Moj dvom utemeljujem predvsem z dejstvom, da so danes manipulacijske tehnike, mogoče z uporabo (zlorabo) novih informacijskih tehnologij, močnejše in bolj izpopolnjene kot kdajkoli prej. Na drugi strani je tudi potrošnik, volivec, član mednarodne skupnosti ali določene javnosti, vedno bolj nemočen: od bistva problema vedno bolj oddaljen, vedno bolj neveden. Manj kritičen, manj seznanjen s pomembnimi informacijami, manj zainteresiran za aktivno sodelovanje v procesih demokratičnega odločanja.

3.2 Krog dominacije in odvisnosti

Distribucija, selekcija in podobni procesi se pod pokroviteljstvom transnacionalnih korporacij ZDA in zahoda vršijo z namenom ustvarjanja odvisnosti držav III. sveta, izkoriščanja njihovih kapacitet in naravnih bogastev ter s tem posledično maksimiziranja dobička, kar je osnovno gonilo kapitalističnega sistema.

Sledeči krogotok se sklada z marksistično teorijo akumulacije kapitala, če kapital razumemo kot informacije in ta enačaj je v informacijski družbi mogoč in realen: centralizacija in akumulacija kapitala (informacij) se dogaja na strani razvitih držav, kar neizogibno vodi v vedno večje pomanjkanje na strani nerazvitih držav. Neenakosti se večajo, izkoriščanje pa je vedno bolj intenzivno – države tretjega sveta, kot je razvidno iz krogotoka na shemi 1, namreč v zameno ne dobivajo istega (in isto pomembnega) deleža informacij. Prevladujejo torej partikularni interesi ekonomskih subjektov, javni interes je tu sekundarnega pomena. Poglejmo si krogotok te soodvisnosti:

SHEMA 1: Krogotok dominance in odvisnosti

Legenda: 1 - neobdelani podatki, gole informacije;
 2 - kompenzacija;
 3 - tehnologija in medijski produkti;

(Vir: Schiller, 1981: 6, v originalu: AFIPS Report on Transborder Data Flows)

Gornja shema nam nazorno prikazuje krogotok informacijskih tokov: prvič, države tretjega sveta – slabo ekonomsko in tehnološko podkovane - lahko v tem redu sodelujejo le tako, da ponudijo edino, kar imajo, to so neobdelani podatki; ti podatki pa v ZDA in ostalih dominantnih državah izjemno pridobijo na vrednosti. S tem se torej dogaja veliko izkoriščanje in povečevanje njihove podrejenosti in odvisnosti.

Drugič, v zameno za te podatke, se jim s strani dominantnih držav vsiljujejo nove informacijske tehnologije,⁸ ki ne ustrezajo njihovemu kulturnemu in socialnemu okviru. Potrebe, vrednote in nacionalne prakse teh držav so v marsičem različne od tistih iz

⁸ Pod pretvezo, da bodo na ta način zapolnile tehnološki manjko in zaostanek v napredku, napredovale v izobrazbi in tako končno vzgojile demokracijo v svojih »zaostalih« kulturah.

zahodnega sveta. So tudi izven njihovih finančnih in ekonomskih sposobnosti, kar zopet povečuje odvisnost in podrejenost.

Tretjič, poleg novih tehnologij jim dominantne države vsiljujejo tudi medijske vsebine (ki posredujejo tudi močno ideologijo), proizvedene v zahodni kulturi, ki – kot že znano – delujejo po sistemu ustvarjanja lažnih oziroma namišljenih potreb po mnogoterih sredstvih, ki bojda izpopolnjujejo zahodnjaški način življenja. Ne le, da so tem kulturam vse te ideje in potrebe tuje, še več, ustvarjajo nelagodje, občutek pomanjkanja in nevoščljivosti, manjvrednosti. S tem je začaran krog dominacije in odvisnosti sklenjen: moč se kopiči v rokah posameznih subjektov, kar seveda posledično vodi v odvisnost ostalih držav in subjektov.

Opisani krogotok je okvir, znotraj katerega se dogaja izkoriščanje, ustvarjanje bede mnogih na račun maksimizacije dobička nekaterih, eliminacija šibkih zaradi uspeha močnih, tekmovanje zaradi monopolnosti in razvrednotenje vrednot. Žrtev tega sistema ni potrebno posebej opisovati, prav tako ne njihovega bednega položaja: moč t.i. Chandlerjeve vidne kapitalistične (korporativne) roke - kot nasprotja Smithove nevidne roke trga, v katero Marx in somišljeniki niso nikoli verjeli - je segla celo tako daleč, da si v deželah III. sveta, pod pretvezo svobodnega pretoka kapitala in informacij ustvarja teritorij za izvoz »nevrednosti« kot nujnega stranskega produkta ustvarjanja (vedno večje) vrednosti, ki doma ni zaželen oz. je zelo moteč. Glavni akter so ZDA s svojo nasilno ekonomsko in vojaško politiko in ideologijo.

Še ena zanimiva opazka se ob opisanem procesu poraja. ZDA so v letih 1940 – 1970 vneto zagovarjale ta proces in sicer pod geslom »prosti pretok informacij«, kot nekaj kar je za vsesplošni napredek in celotni razvoj sveta nujno potrebno. Vendar vemo, da se za tem skrivajo partikularni interesi, ne pa javni; Schiller ima, kot že rečeno, omenjeno doktrino za mit: »Odbiralci in nadzorniki (gatekeeperji) informacij, neprestano usmerjajo in oblikujejo sporočila, ki potujejo po družbi. Pomembno je torej, *kdo* so ti odbiralci in *komu* so sporočila namenjena. To,« pravi, »pa predstavlja areno, v kateri je socialna skupina pod nadzorom.« (Schiller: 1981, 20, poudarka dodana)

3.3 Porast informacijskega (storitvenega) sektorja

Naj spregovorim še o eni izmed glavnih značilnosti informacijske družbe, to je hiter razvoj in razmah informacijskega sektorja, ki po Schillerjevem mnenju ni jasno definirana kategorija. Sektor se skokovito razširja in sicer na račun zatona ostalih dejavnosti, ki izginjajo ali pa

narašča njihova odvisnost od informacijskega sektorja in naraščajočega pomena računalniškega opismenjenja. Študija ameriškega Oddelka za trgovino⁹ iz leta 1977 govori o »primarno informacijskem sektorju«: »Ta sektor nadzoruje relativno majhna skupina velikih korporacij, ki so ustanoviteljice in nadzornice osnovne informacijske in komunikacijske strukture.« (Dizard, 1982: 6)

Po Schillerjevem mnenju so »informacijska tehnologija, storitve in produkti ter informacijski »know-how« postali najpomembnejši dejavniki ameriške zunanje trgovine« (Schiller, 1981: 4), kar ZDA postavlja v vodilno vlogo v tej industriji. Neenakosti se povečujejo tudi znotraj samih zahodnih kultur, kjer bodo vedno obstajale razlike med t.i. »haves« in »have-nots«. Tako smo hkrati priča na eni strani naglemu in bleščečemu vzponu zasebne korporativne sfere informacijskega nadzora, na drugi strani pa zastrašujočemu padcu javne sfere.

Informacije in komunikacije so tako z informacijsko dobo pridobile veliko moč in vlogo, bistveno pa je, da služijo kot učinkovito sredstvo za vzdrževanje in krepitev kapitalističnega sistema. Takšen pojav Kellner imenuje »težno-kapitalizem, kjer nove tehnologije, elektronika in implementacija računalniških struktur izpodrivajo stroje in mehanizacijo, kjer informacija in znanje igrata vedno bolj pomembno vlogo v procesu proizvodnje in organizacije družbe in vsakdanjega življenja.« (Kellner v Webster, 1995: 76)

3.4 Sistem neenakosti

»Prav res, grožnja neodvisnosti v poznem dvajsetem stoletju s strani novih tehnologij je lahko bolj nevarna kot je bil sam kolonializem.« (Smith, 1980:176)

Skozi poizkus uveljavitve nove ekonomske in informacijske ureditve se je izkazalo, da uvajanje novih tehnologij in korporativističnega kapitalizma v države tretjega sveta (predvsem Azijo, Afriko in Latinsko Ameriko) ustvarja idealno podlago za implementacijo zahodnjaškega načina življenja, produkcije in seveda prevlade. Posledice za njihovo nacionalno identiteto, kulturo in dediščino so vse prej kot obetajoče. Schiller v svoji drugi knjigi z naslovom *Mass Communicatios and American Empire* (1970) poudarja, da bo sofisticirana implementacija novih tehnologij in informacijskih struktur pripravila ugodna tla za vsiljevanje zahodne (ameriške) kulture in diktiranje smernic razvoja po zahodnih merilih.

⁹ Department of Commerce.

Primer, ki jasno priča o gornjem problemu, je t.i. »Communications Satellite Act« iz leta 1962, ki je pod okriljem predsednika Keneddyja uveljavil željo ZDA po implementaciji satelitskih storitev in struktur prav v manj razvitih deželah, celo tam, kjer jim finančna sredstva tega nikakor niso omogočala. Tu so nastopili glavni akterji informacijske revolucije, snovalci novih tehnologij. Kar je ob tem zanimivega, je tudi dejstvo, da so bile vpletene dežele tretjega sveta sprva delno, po letu 1964 pa že popolnoma izključene iz procesov odločanja o strukturi in obliki tega novega mednarodnega sistema komuniciranja. Ključne odločitve so bile tako prepuščene izključno vodilnim ameriškim korporacijam, ki so bile tudi sicer zaslužne za nastanek novih tehnologij. Interes odrinjenih držav, da tudi same sodelujejo pri procesih odločanja o zagonu samega satelitskega sistema, ki se, nenazadnje, tičejo njihove lastne usode in ozemlja, je bil postranskega pomena.

Med zgoraj opisanimi akterji se pojavlja tudi že omenjena korporacija »Comsat«, ki je zastrašujočo vlogo poizkusila odigrati tudi v ameriško – iranski krizi v letih 1979 – 1981. Po navodilih predsednika Carterja so želeli onesposobiti iranske satelitske povezave. Ameriško nadvlado je nazorno opisal takratni iranski predsednik Bani-Sadr: »Tolikokrat smo že poudarili, da so nas Američani naredili odvisne od njih in to na veliko področjih. Zagotovili so nam radarski sistem, ki so ga sami namestili, torej točno vedo, kako ga obiti. Na mejah si moramo zagotoviti neodvisni sistem, ki bo preprečil tovrstne akcije.« (Bani-Sadr v Schiller, 1980: 110) Iz navedenega je mogoče skleniti dvojce: prvič, favorozirani so tisti subjekti, ki imajo sredstva, ti imajo tako tudi moč nad odločanjem o načinu in toku komunikacije po celotni zemeljski obli. Drugič, omenjeno nakazuje na hudo ogroženost nacionalne suverenosti in avtonomije podrejenih držav tretjega sveta.¹⁰

Če na problem gledamo z drugega zornega kota, govorimo o globalizaciji, stapljanju različnih kultur v eno veliko. Toda Frank Webster je o globalizaciji v svojem delu z naslovom *Theories of the Infomatin Society* razmišljal bolj kritično: »Pri globalizaciji,« pravi, »ne gre le za procese interakcije med avtonomnimi nacionalnimi državami. Globalizacija pomeni veliko več: označuje stalno povečevanje medsebojne odvisnosti in prežemanja človeških odnosov, kar poteka vzporedno s povečanjem integracije svetovnega socialno ekonomskega življenja.« (Webster, 2002: 68) V nadaljevanju kot enega izmed pomembnih subjektov povezovanja izpostavlja velike mednarodne korporacije, katerih »razvoj je za

¹⁰ Primer ni osamljen, podobno se dogaja po vseh delih tretjega sveta, pritisk je bilo v osemdesetih letih mogoče začutiti celo v Avstraliji, kjer so se ravno tako izvajali tihi poizkusi namestitve ameriških komunikacijskih tehnologij. Skratka, vodilne države, v glavnem ZDA, izkoriščajo nove informacijske tehnologije in države tretjega sveta vodijo v vedno večjo odvisnost, na podlagi katere se same okoriščajo. Ker tako narekujejo smernice kapitalizma.

proces globalizacije ključnega pomena...resnično so vodilne sile svetovne ekonomije.« (Webster, 2002: 69) Še več, tudi sam je opozoril na ključni problem delitve svetovnega trga: »Ne da se zanikati, da je mogoče svetovni trg grobo razdeliti na tri glavne segmente: Severno Ameriko, Evropo in Daljni Vzhod.« (Webster, 2002: 70)

Vsekakor se na globalni ravni odvija tekma za preživetje malih držav; tekma v tem smislu, da so soočene »s svetom produkcije, ki izključuje kakršnokoli možnost za demokratično odločanje o tem, *kaj* se bo proizvajalo, *kako* se bo proizvajalo in *kdo* bo tisti, ki si bo odrezal kos profitne pogače.« (Schiller: 1981, 140) Ob tem se zdi, da zahodnemu korporativnemu kapitalizmu ni več mogoče ubežati, v kolikor želijo države v razvoju »ostati v igri«. Ena izmed tragičnih posledic tega je, da se izkoriščajo in uničujejo nekateri izredno pomembni človeški in naravni viri, na račun katerih države tretjega sveta v želji za obstanek poskušajo loviti vodilne. Te pa, pod pretvezo, da je profitabilnost njihovih mednarodnih korporacij hkrati tudi profitabilnost malih držav (kako le?) – kujejo svoje dobičke.

Moscovo razmišljanje o kapitalistično orientiranih informacijskih procesih pripelje do spoznanja, da živimo v družbi, kjer zmožnost plačila determinira distribucijo in dosegljivost informacij: višje, kot se nekdo na družbeni lestvici pojavlja, z bogatejšimi in bolj uporabnimi informacijami razpolaga. Ravno obratno velja za nekoga na nasprotni strani družbene lestvice.« (Mosco v Webster, 1995: 90) Informacijska družba je razdeljena na informacijsko bogate in informacijsko revne, tako na ravni posameznikov, kot tudi na ravni narodov. Pri slednjih velja, da so le-ti deležni le informacijskih ostankov, neuporabnih informacij, še več, morda celo takih, ki jih silijo v še večjo odvisnost od vodilnih, informacijsko bogatih. In ti določajo, katere informacije jim bodo posredovali, da pri tem ne bi ogrozili svojega monopolnega položaja.

Informacijska revolucija, nekakšna rdeča nit korporativnega kapitalizma, je tako pokazala svojo najtemnejšo plat, ravno nasprotno od tiste, ki jo je obljubljala na začetku. Vendar pa Roland Homet, nekdanji direktor enega izmed uradov Ameriške mednarodne agencije za komunikacije (ICA), problema vloge vodilnih držav v procesu ustvarjanja neenakosti, ni videl tako: »ZDA *morajo izobraziti* mednarodno javnost o pomembnosti telekomunikacijskih tehnologij za *nacionalni razvoj*.« (Homet v Schiller: 1981: 145, poudarki dodani) ZDA so tako same sebe označile kot edino primerno silo, ki lahko izobrazi zaostalo in nevedno javnost po svetu. ZDA ji enostavno *morajo* dopovedati, da je sprejem njihovih tehnologij nujen za obstoj in dobrobit vseh ostalih. »You do it our way or you do it no way«. Zdi se, da takšno

agresivno zunanjepolitično filozofijo, ki ne ponuja možnosti izbire, gojijo neprestano, občutna je tudi danes, še bolj, kot kdajkoli prej.¹¹

Pod ameriško prevlado medijskega in informacijskega sistema nacionalna avtoriteta in nadzor nad oblikovanjem mnenj v državah tretjega sveta slabita. Schiller se ob tem upravičeno sprašuje, komu je pravzaprav ta nova informacijska doba namenjena; zagotoviti vsakemu človeku, tako otroku kot tudi odraslemu, sredstva in možnosti za izobraževanje in komuniciranje? »Vendar,« pravi Schiller, »ostaja za države v razvoju to velik problem, ki ga ameriška družba ne pozna.« (Schiller, 1970: 149)

Informacijska družba je družba ponavljajočih se kriz, katere je že Marx spoznal kot nujni sestavni del kapitalizma: »Ekonomska rast v kapitalizmu je proces notranjih nasprotij, ki pogosto vzniknejo kot krize. Harmonična in uravnovešena rast je tako v sistemu tekmovalnega kapitalizma zaradi spontane in kaotične narave proizvodnje blaga zgolj naključna.« (Marx v Harvey, 2001: 238)

Kaj lahko iz slednje trditve razberemo? Ekonomska rast v sistemu kapitalizma lahko vznikne le na podlagi notranjih nasprotij. Zopet se vračamo na nikoli končan proces ustvarjanja (vedno večjih) neenakosti: le-te so, kot smo že ugotovili, gonilna sila v sistemu korporativnega kapitalizma, na kar nazorno opozori tudi Dragiša Bošković v članku Sobotne priloge Dela z naslovom Zapiranje obljubljenе dežele, ko navaja ugotovitve Organizacije združenih narodov: »...je premoženje samo treh najbogatejših prebivalcev planeta vredno več kot seštevek vrednosti družbenih proizvodov cele vrste revnejših držav s skupaj 600 milijoni prebivalcev. Razmerje med dohodki petine najbogatejših prebivalcev sveta in dohodki petine najrevnejših se je s 30:1 (leta 1960) povečalo na 74:1 (leta 1998).« (Bošković, 2006: 9)

Schillerjeva teorija informacijske družbe služi kot pomemben teoretski okvir za razumevanje delovanja kapitalistično orientirane informacijske družbe in procesov znotraj nje ter s tem možnosti za prosti pretok informacij. Bodisi gre za potek informacijskih tokov na globalni ravni, bodisi gre za implementacijo informacijskih tehnologij v države tretjega sveta s strani ZDA, problem neenakosti (neenakosti možnosti) je prisoten v obeh primerih. Osnovne predpostavke Schillerjeve teorije informacijske družbe - neuravnoteženi informacijski tokovi, ogroženost javne rabe informacij, neenakomerna porazdelitev virov in neenakost možnosti delovanja v procesih globalnega odločanja – bodo v naslednjem poglavju služile kot smernice prepoznavanja ovir uresničevanja ideje prostega pretoka informacij.

¹¹ ZDA so od napada na Dvojčka z dne 11.09.2001 dalje svetovno javnost razdelile na dva dela: tiste, ki »so z njimi« in tiste, ki »so proti njim«. Slednji so razumljeni kot sovražniki.

4. OVIRE URESNIČEVANJA IDEJE PROSTEGA PRETOKA INFORMACIJ

Na tem mestu izpostavljam ključne ovire, ki onemogočajo uresničevanje ideje prostega pretoka informacij.

Ideja prostega pretoka informacij po svetu pomeni, skladno z Mac Bridovimi priporočili in temeljnimi zahtevami Unesca po demokratizaciji komunikacijskega procesa, najprej in predvsem javno naravo informacij. Pomeni enako možnost dostopa do pomembnih informacij s strani slehernega naroda in posameznika. Prosti pretok informacij različnosti ne upošteva kot dejavnika komuniciranja, informacijski tokovi uravnoteženo potekajo prav v vse smeri, kamor se tudi vračajo. Prosti pretok pomeni vzajemnost in demokratičnost.

4.1 Prevladujoča pravila korporativnega kapitalizma in tržnih zakonitosti

Ekonomski položaj določenega naroda ali posameznika intenzivno determinira njegovo vpletenost v komunikacijske procese v sodobni informacijski družbi. Na ravni posameznika to pomeni neobveščenost o za njegovo delovanje relevantnih političnih, ekonomskih in družbenih stvareh. Bolje rečeno, zasičenost z nepomembnimi produkti t.i. »infotainmenta«, ki ga oddaljujejo od bistva problema in ga zavajajo. Na ravni naroda vodilne države zahodnega sveta izkoriščajo nerazvite države tretjega sveta (krogotok dominance in odvisnosti): v zameno za gole informacije s teh področij, ki v zahodnem svetu izredno pridobijo na pomenu, na njihova tla implementirajo informacijske tehnologije, ki so tem narodom tuje in glede na njihove specifične lastnosti neprimerne. Še več, služijo kot odlično sredstvo za krepitev nadvlade in ekonomske moči vodilnih držav. Prizadeti narodi so v tem procesu dokaj nemočni: nesposobni tekme z razvitim zahodom, s svojimi nerazumljivimi navadami, in prepričani ter nenazadnje kupno nemočjo pa pravzaprav nekompetentni za odločanje o zadevah, ki so vzkile na tleh zahodne informacijske revolucije. In vodilne države, s poudarkom na ZDA, se čutijo dolžne, da jih o nujnosti sprejema teh tehnologij poučijo in če je potrebno, njihove kvazi ideale tudi nasilno vcepijo.

Kapitalizem kot mogočni sistem, ki že zadnjih dvesto let specifično preoblikuje družbo in naš vsakdanjik, z vidika javnega (in posameznikovega) dobrega prinaša mnogo več negativnih kot pa pozitivnih lastnosti. Akumulacija kapitala je žarišče rasti sistema. Kapitalizem je osnovan na centralizaciji in koncentraciji kapitala, kar posledično vodi v

neizogibno ustvarjanje razlik in neenakosti, na katerih sam sistem tudi uspeva. Izkoriščanje (že izkoriščenih) je osnova za maksimizacijo dobička njegovih vodilnih (bogatih transnacionalnih korporacij in njim pripadajočih držav) in rast tega sistema. Kapitalistični odnosi so sistem, sicer zasnovan na svobodni menjavi, spremenili v neenakost, nesvobodo in izkoriščanje v korist partikularnih interesov relativno maloštevilne ekonomske (politične) elite. To pa je v informacijski družbi z zlorabo in manipulacijo informacij in komunikacijskega procesa mogoče. In učinkovito.

Kot je opozoril že Schiller, informacijska revolucija poteka natanko tako, kot so si to zamislili njeni snovalci, tisti, ki jim sistem korporativnega kapitalizma (na račun izkoriščanja) prinaša koristi. Kot že rečeno, njihova številčnost je v primerjavi z ostalo (izkoriščeno) svetovano populacijo majhna. Nove informacijske tehnologije so namenjene točno določenim ljudem, eliti, s točno določenim namenom: razvijati sistem kapitalistične nadvlade tudi v bodoče, skladno z novo razvijajočimi se tehnologijami, ki delujejo kot podaljšana roka kapitalizma. Velike ameriške mednarodne korporacije (in politične sile) tako v revnih državah tretjega sveta kujejo dobičke, izkoriščajo resurse in teren pripravljajo za implementacijo zahodne logike. »pri Ameriki ne gre preprosto le za izvažanje produktov in storitev na tem področju,« pravi Schiller, »Izvaža *sistem*, ki vključuje močno ideološko težnjo po favoriziranju ameriških vrednot in stališč, ki pa niso v primarnem interesu ostalih kultur, posebno tistih v razvijajočih se narodih.« (Schiller v Dizard, 1982: 149) Kar omenjene procese še dodatno oddaljuje od rešitve, je dejstvo, da so glavni akterji nadzora globalnih informacijskih tokov prav največje ameriške privatne korporacije, ki jih vlada nadzoruje le delno.

4.2 Informacije in njihova spremenjena vloga

»Informacija nosi nek pomen; se na nekaj nanaša; je neko vedenje ali pa navodila o nečem ali nekom.« (Webster, 1995: 26-27) To je semantična definicija informacije, ki po mojem mnenju predstavlja izhodišče za njeno temeljno razumevanje v procesu prostega pretoka informacij (pa tudi sicer), v ospredje postavlja njen kvalitativni vidik. Seveda pa ni edina: kot eno izmed njenih nasprotij lahko razumemo Shannonovo in Weaverjevo definicijo iz leta 1964, ki informacijo definira kot kvantiteto, ki jo je mogoče meriti v bitih.

Informacija je postala blago, ki se uspešno trži in katerega izkoriščanje prinaša mnogotere koristi na ekonomskem in političnem področju. V procesu prostega pretoka informacij ta ne

more funkcionirati kot blago in tržne zakonitosti tu nimajo mesta. Bistvo prostega pretoka informacij je javna narava le-teh.

Informacija je v informacijski družbi učinkovito sredstvo partikularnih interesov, ki se uveljavljajo na račun izkoriščanja in ustvarjanja neenakosti. Danes je informacija sredstvo za manipulacijo, mobilizacijo k partikularnim ciljem. Njena javna narava je že davno izgubila svoj pomen, v ospredje stopa drugačna namembnost: »Informacija danes pomembnejšo vlogo opravlja v vzdrževanju in implementaciji kapitalističnih interesov in dejavnosti...je centralnega pomena za upravljanje in nadzor mednarodnih korporacij.« (Webster, 2002: 96)

Bistveno je, da je danes informacija blago, ki se prodaja skladno s partikularnimi interesi mogočnih ekonomskih in političnih veljakov informacijske družbe. Ker lahko samovoljno usmerjajo informacijske tokove, je odločanje o tem, s čim bo določen podrejeni narod seznanjen in s čim ne,¹² v njihovih rokah. Mehanizmi zbiranja, distribucije, shranjevanja in uporabe informacij so nejavni in neobjektivni, usmerjeni k zadovoljevanju partikularnih in ne skupnih interesov. Skladno s tem tudi selekcija informacij s strani podrejenih narodov ne more potekati neodvisno in osvobodeno pritiskov močnejših. Skladno z navedenim tudi ameriška doktrina svobodnega pretoka informacij dobi negativni predznak: »Čeprav ameriško promoviranje odprtih informacijskih kanalov izraža močno ukoreninjena nacionalna prepričanja, pa hkrati vceplja tudi ideološko podlago za povojno ekspanzijo ameriškega informacijskega vpliva po celotnem svetu.« (Dizard, 1982: 151) Dizard ugotavlja, da je Amerika uspela informacijo uporabiti kot strateški vir in tako v ospredje postavila njeno politično, ekonomsko in kulturno dimenzijo: »Vedno bolj intenzivno je informacija razumljena kot strateški resurs, ki je, tako kot nafta ali kovanec, merljiv element pri izračunavanju nacionalne moči.« (Dizard, 1982: 151)

Navedeno je povzročilo novo definicijo koncepta informacijske suverenosti, ki se je razvila v zgodnjih sedemdesetih letih, ko so se države tretjega sveta izrazile skrb zaradi ameriške in evropske nadvlade nad njihovimi informacijskimi in komunikacijskimi viri. Informacijska suverenost je bila od takrat dalje razumljena kot pravica določenega naroda, da se lahko brani pred zunanjimi informacijskimi vdori in komunikacijskimi vplivi in države tretjega sveta so začele razvijati mehanizme, s katerimi bi lahko omejile kulturni in ekonomski imperializem zahodnega sveta. Bistven razlog za tovrstne ukrepe vidim predvsem v dejstvu, da Amerika (pa tudi Evropa) ni upoštevala velike neuravnoteženosti v informacijskih tokovih med zahodom in ostalim svetom. Pa vendar, če upoštevamo pomen koncentracije novo nastajajočih

¹² In posledično, kako ekonomsko in politično uspešen bo zaradi tega.

informacijskih tehnologij na ameriških tleh in njihov prevladujoč ekonomski interes, je drugačen odnos Amerike do uravnoteženosti informacijskih tokov težko pričakovati. »Uravnoteženost,« pravi Dizard, »je ogrožena z dilemo. Tehnologija kot produkcijska sila prodira naprej, njen prispevek socialni stabilnosti pa šibi.« (Dizard, 1982: 182) Dizard morebitno rešitev išče v spoznanju, da nam je okolje, v katerem sta informacijska produkcija in distribucija bolj pomembni kot materialna produkcija, bliže in bolj koristno. Je dosega takega cilja v okvirih kapitalističnega sistema mogoča? Zdi se, da bila uresničitev zgornje ideje mogoča samo na podlagi popolnoma novega političnega konsenza, morda tudi na podlagi nove definicije socialne stabilnosti.

4.3 Ogroženost pravice do komuniciranja in pravice do obveščenosti

19. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah (1948) pravi: »Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, v številni pravici, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje.« (ZN, 1948)

Ena izmed temeljnih predpostavk ideje o svobodnem pretoku informacij je spoštovanje in uresničevanje pravice do komuniciranja in pravice do obveščenosti, ki v bistvu delujeta kot pogoj za uresničevanje te za nastale razmere utopične ideje. V kolikor naj informacijski tokovi svobodno krožijo med različnimi posamezniki in narodi, mora biti slehernemu posamezniku ali narodu zagotovljeno varovanje teh dveh pravic: posameznik ima pravico komunicirati s komerkoli želi,¹³ pravico in celo dolžnost ima, da je seznanjen z zadevami, katerih poznavanje je za njegovo (kritično) demokratično delovanje bistvenega pomena. Narod ima v odnosu do ostalih narodov pravico, da je, ne glede na razlike iz drugih področij, enakovredno uslišan in upoštevan v procesih globalnega političnega in ekonomskega odločanja. Za demokratičen in miroljuben soobstoj različnih narodov ter nenazadnje za uspešno sodelovanje, pa je zadovoljiva obveščenost o relevantnih zadevah nujna.

Absolutno torej velja zahteva, da se pravica do komuniciranja in pravica do obveščenosti izvajata v kar največji meri, vsekakor pa vsaj, da nista ogroženi. Če zopet pomislimo na prejšnji model odvisnosti in nadvlade, kmalu ugotovimo, da temu ni tako; pravica do komuniciranja je kratena že samo z dejstvom, da posamezniki (in narodi) nimajo več možnosti javno in argumentirano komunicirati v javni razpravi. Niti ne morejo javno

¹³ Morda je večji problem v tem, da mu je to sicer omogočeno, a je njegov glas neuslišan in nepomemben.

komunicirati,¹⁴ niti klasični javni razpravi ne morejo prisostvovati. O ogroženosti pravice do komuniciranja in pravice do obveščenosti lahko razmišljamo tudi v okviru delovanja vladajočih elit: te lahko zaradi svoje ekonomske in politične moči omejujejo dostop do komunikacijskih tokov, da bi tako zaščitile svoje partikularne interese. Dokler jim je tak način ravnanja omogočen ter je hkrati nenadzorovan in nesankcioniran, o zagotavljanju in izvajanju pravice do komuniciranja in pravice do obveščenosti ne moremo govoriti. Tudi konsenz z ostalimi skupinami je nemogoč.

Danes je pravica do komuniciranja degradirala v nešteto nepomembnih in neuporabnih mnenj, pravica do obveščenosti pa v preobilje nepomembnih in motečih informacij, ki nam ne koristijo. Še več, so zavajajoče. Pravi procesi odločanja, v katere bi posamezniki in narodi morali biti vpleteni, pa so omejeni na elitno peščico ekonomskih in političnih mogotcev, ki (pogosto za zaprtimi vrati) upravljajo z informacijami, ki so nam neznane in tako odločajo. O nas.

4.4 Sekundarni pomen javnega/skupnega interesa

Ker je javno osnovna iztočnica prostega pretoka informacij, je tudi skrb za javno dobro/skupni interes na vodilnem mestu. Svobodni pretok informacij je pogoj za uresničevanje skupnih interesov, le tako se namreč na podlagi konsenzov in soglasij sicer zelo različni narodi sploh uskladijo in složno delujejo in mirno soobstajajo. Vendar pa je bil javni interes z nastopom privatnih interesov in komercialne narave komuniciranja za vedno potisnjen v ozadje. Ker je motiviranost učinkovitega delovanja v sodobnem korporativnem kapitalizmu osnovana na privatnem, ne pa javnem dobrem, je ogroženost javnega, skupnega interesa velika. In stanje je razumljivo: koncept javnega dobrega, javnega servisa, skupnih interesov, je v sistemu konstantnega spodbujanja neenakosti in nepravilne porazdelitve iluzija. Javno dobro je koncept, uresničljiv v politični in ekonomski ureditvi, kjer partikularni interesi nimajo pomembnega mesta. To kapitalizem zagotovo ni.

Moč v obstoječem sistemu se meri po ekonomski prevladi, zmožnosti političnega in ekonomskega lobiranja in manipuliranja, argument že dolgo ne nosi več tiste pomembne (odločilne) vloge, ki jo je imel v Habermasovi javni sferi, ki je nekoč dejansko obstajala. In

¹⁴ Javna arena je danes nekaj čisto drugega, tam se posameznik sicer lahko izrazi, a njegovo mnenje ne bo upoštevano.

služila skupnemu interesu in razvoju javnosti kot neke mogočne sile, ki je z uveljavljanjem svojega mnenja sposobna vplivati na telesa, ki ji vladajo.

Tudi ameriško prevlado na področju globalnih informacijskih tokov je mogoče razumeti v smislu pomanjkanja skrbi za javni interes oz. nemoči le-tega v primerjavi z močjo partikularnih interesov zasebnih ameriških korporacij z mednarodnimi razsežnostmi: »V odsotnosti kakršnegakoli okvira javnih politik je komunikacijska industrija primarno gonilo ameriških izven meja segajočih interesov.« (Dizard, 1982: 155)

4.5 Mediji in njihova spremenjena vloga

Poglejmo še, kako je z delovanjem in vlogo medijev v sodobni informacijski družbi; če želimo, da je pretok informacij res prost in svoboden, moramo nujno zagotoviti njihovo svobodo, ekonomsko in politično neodvisnost ter resnično namembnost služiti javnosti, jo v prvi meri informirati in izobraževati (narediti močno), šele nato pa zabavati. Predstavljati morajo mesto javne sfere, v kateri je mogoča odkrita in neodvisna javna razprava.

Niti ena od naštetih zahtev danes ni izpolnjena: mediji so danes z izjemo redkih veliki in uspešni ekonomski subjekti, ki s sofisticiranimi oblikami poročanja in zabave uspešno manipulirajo s svojimi številnimi občinstvi in se tako povzpenjajo po Schillerjevi lestvici »Srečnih 500«. Prefinjene oblike lobiranja, PR-ovstva in oglaševanja so večino ljudi naredile lahko vodljive, nekritične in odmaknjene od bistva problema in sposobnosti kritične presoje. Prevladuje t. i. »infotainment«, oz. po Moscovih besedah »vsekonzumirajoči proces medijske komodifikacije.« (Mosco, 1997: 36) Tudi Boris Jež v članku Sobotne priloge Dela z naslovom Kaj pa svetovni dan politikov?, v katerem problematizira današnje stanje svobode tiska, ugotavlja, da je le-ta na ameriških tleh vse prej kot svoboden: »...celo v ZDA, kjer tisk varuje prvi ustavni amandma, politika in ekonomija surovo prodirata v medije. Tisk, t.i. četrta veja oblasti, je najšibkejša in najbolj ranljiva, če pa jo doleti še kaka ideologija, je to že smrtonosno strupeni koktail. Zato tisk vselej vsaj po malem paktira s politiko, kaj ne?« (Jež, 2006: 6)

Mediji vodilnih držav (ZDA v glavnem) v države III. sveta implementirajo zahodnjaške načine življenja, naslovnikom vcepljajo namišljene potrebe, tja vnašajo zahodnjaški princip nasilja in ostalih človeških odnosov ter tako vcepljajo ideologijo, ki je prejemnikom tuja, celo sovražna. Kot ugotavlja Calabrese, »neoliberalna agenda izključno tržno orientirane globalne informacijske družbe in radikalno oslABLJENE nacionalne prioritete demokratičnih in socialnih

politik na severu in jugu, predstavljajo korak regresije na evolucijski poti demokratičnih principov in človeških pravic.« (Calabrese, 1997: 17)

Mediji za podoben proces služijo tudi na domačih tleh: posamezniki, dobesedno zasuti z obilico informacij o zvezdnikih in po novem tudi že čisto navadnih ljudeh (ki zaradi tega postanejo zvezdniki), o banalnih (psevdo) dogodkih, ki za njihovo dobrobit nimajo pomena, o novih metodah izboljšanja lepote in zdravja, se oddaljujejo od pravih procesov njihovega življenja, ne razumejo jih več in jih niti ne zanimajo.

Mediji danes služijo le kot podaljšek roke kapitalizma; ne izobražujejo in ne informirajo (več) v zadostni meri, hkrati pa ponujajo nešteto resničnostnih šovov in ostalih bizarnih oblik zabave in kvazi-informiranja, zdaj že kar sami konstruirajo nove glasbene in seveda politične zvezde. Državam III. sveta ne prinašajo informacij o tem, kako bi se lahko povzpele v tej globalni gmoti, niti jim ne dovoljujejo, da bi z njih uporabo lahko negovale nacionalne prvine in vrednote. Lokalna skupnost je proti globalnemu sistemu skoraj popolnoma nemočna.

Tudi Dizard meni, da je na področju ameriškega informacijskega izvoza najbolj sporen velik¹⁵ vpliv množičnih medijev – televizije, filma, tiskovnih agencij. Amerika si je z njimi ustvarila mehanizme implementiranja vodilnega kulturnega stila. Že Stalin je dejal: »Če bi lahko nadzoroval ameriško filmsko industrijo, bi lahko nadzoroval ves svet.« (Stalin v Dizard, 1982: 168) Radio pa naj bi po Dizardovem mnenju veljal za enega izmed tistih preostalih medijev, ki jih Amerika še ni uspela v celoti zlorabiti za zagotavljanje prevlade na tujih trgih.

Dezinformacija je koncept, ki se z zgoraj opisanimi problemi močno povezuje, je namreč stranski produkt vsake selekcije novic in medijskih vsebin v namen partikularnih interesov. Ljudje so ob poplavi (dez)informacij odtujeni od bistvenih družbenih problemov, njihova pozornost je usmerjena na banalne vsakdanje pojave: »hitro nastajajoče potrošne dobrine so informacije. O ostalih produktih, npr. turbinah, ne vemo nič. Te so po Giddensu (1990) »ekspertni sistemi«. O hitro nastajajočih potrošnih dobrinah, produktih določenih znamk, vemo veliko. Vsi smo eksperti.« (Lash, 2002: 146) V informacijskem kapitalizmu, kot Lash imenuje sodobno obliko kapitalizma, znamke narekujejo okvire, znotraj katerih razmišljamo. Menim, da Lash dezinformacijo razume kot nujen stranski produkt racionalno načrtovane informatizacije in svari pred poenostavljenim sklepanjem, da je informacijska družba dejansko dezinformirana.

¹⁵ Predvsem težko merljiv in nadzorovan.

4.6 Pojav in moč PR-ovstva

Informacijski sektor, kot ga Schiller imenuje, je kljub dejstvu, da še vedno ostaja neka nedefinirana kategorija, postal ena izmed glavnih značilnosti in gonilnih sil informacijske družbe, kar ZDA postavlja v vodilno silo v tej industriji. Neenakost se tako le še povečuje, razlike med t.i. »haves« in »have-nots« so vedno bolj občutne. Zasebni korporativni informacijski sektor, ki bogati na nekih neoprijemljivih storitvah, ki jih nudi nekim neznanim ekonomskim (in političnim) subjektom, požira vse, kar mu pride na pot. Tudi javno sfero.

Zakaj bi bil torej porast storitvenih dejavnosti lahko prostemu pretoku informacije nevaren? Kakšen je naš odnos do dela PR-ovcev, tiskovnih predstavnikov, t. i. »spin doctorjev« in nasploh vseh, katerih delo je preoblikovanje informacij v nam »sprejemljive« oblike? Nam koristijo ali škodijo? (Zgodnji) zagovorniki trdijo, da »družba ni zmožna racionalno delovati brez »strokovnjakov resnice, čistosti in interesov«. (Laswell v Webster, 1995: 125-126) Dalje tudi Bernays poudarja, da »so odnosi z javnostmi vitalnega pomena, prilagajanje posameznikov, skupin in institucij na življenje je namreč za dobrobit vseh nujno.« (Bernays v Webster, 1995: 126) Habermas ob tovrstnih opazkah poudarja, da se vse premalo zavedamo skrite premise teh »dobrodelnežev«. Zavedati se moramo, da »je njihov namen prepričevanje občinstva, ki mobilizira k točno določeni akciji,¹⁶ ki se vrši v korist interesov, katerim proti plačilu služijo. Njihov namen je kontrolirati informacijska okolja ljudi, izvajati kontrolo nad njihovim početjem.« (Habermas v Webster, 1995: 126)

4.7 Politična nemoč mednarodnih človekoljubnih organizacij

Stiska, ki se poraja ob ugotovitvi, da kljub številnim in aktivno delujočim človekoljubnim mednarodnim in nevladnim organizacijam, z UNESCOM na čelu, partikularni ekonomski interesi še vedno odločilno vplivajo na glavne družbene in socialne procese postmodernega človeka, je velika. Sploh če pomislimo, koliko truda je bilo vloženega v promoviranje mirnejšega soobstoja, enakosti možnosti in demokratizacije informacijske družbe.

Moč in dejanja omenjenih organizacij seveda niso zanemarljivi, z aktivnim dolgoletnim delovanjem in prizadevanjem k bolj demokratičnemu soobstoju, sodelovanju in vzajemnemu spoštovanju različnih narodov so dosegli vsaj manjše zlo, ki smo mu priča danes. V prid navedenemu priča dejstvo, da so države članice v organizacijah, kot sta UNESCO ali pa

¹⁶ In v nekaterih primerih ne-akciji.

Mednarodno telekomunikacijsko združenje¹⁷ v večini predstavnice držav tretjega sveta in deprivilegiranih skupin nasploh. Vendar pa je vprašljiva politična moč omenjenih organizacij, ki naj bo v tem primeru razumljena le kot moč v borbi proti veljakom nove informacijske dobe. Opozorili so sicer na pomembne probleme sodobne informacijske družbe, a radikalnih sprememb na področjih, ki so jih izpostavili, niso uspeli doseči.

Ne glede na navedeno pa organizacije, kot je UNESCO, predstavljajo trenutno edino oprijemljivo sredstvo, s katerim se legitimno poskuša vsaj slišno opozoriti na nepravčnosti, ki jih proizvaja sistem korporativnega kapitalizma: brez UNESCA svet še danes najbrž ne bi vedel, kaj šele razmišljal o problemih, kot sta informacijska suverenost in uravnoteženost informacijskih tokov. Žal pa navedeno, kot že rečeno, kapitalističnemu sistemu ne predstavlja posebne grožnje, kar s ciničnim prizvokom pojasni tudi Dizard: »Svetovna mreža ne bo zgrajena na podlagi priporočil UNESCA ali ostalih pobožnih čarobnih besed. Zgrajena bo na podlagi koristne tehnologije, razumne ekonomije in stabilnih političnih pogojev.« (Dizard, 1982: 176) Vendar, ali niso to cilji, za katere si prizadeva prav UNESCO? Očitno je bistvena ovira pri doseganju njegovih ciljev in uveljavljanju interesov, ki jih zastopa, prav res v njegovi nepolitičnosti in distanci do pravladujočih ekonomsko-političnih pravil, ki v kapitalizmu vodijo k uveljavitvi na želenem področju. UNESCO se postavlja na stran neuveljavljenih in deprivilegiranih, za katere je že bilo pokazano, da v sodobnem korporativnem kapitalizmu pač ne morejo sodelovati v enaki meri in na enak način kot uveljavljeni in privilegirani. UNESCO in sorodne organizacije promovirajo načela, ki v tem sistemu niso ravno prva skrb. Podoben princip nemoči lahko razumemo tudi na ravni manjših aktivističnih skupin, ki si prizadevajo za omejevanje premoči elitnih skupin: »Njihovih groženj sicer ne moremo ignorirati, a so same le obrobne pomena pri problemih, s katerimi se sooča večina, ki je sprejela postavke in obljube nove informacijske dobe. Moč in njena razporeditev sta centralnega pomena.« (Dizard, 1982: 189)

¹⁷ International Telecommunications Union (ITU).

5. OVIRE V PRAKSI – OD BILLA GATESA DO KITAJSKE CENZURE

V nadaljevanju navajam primere iz prakse, ki govorijo v prid tezi, da je svoboda pretoka informacij po svetu ogrožena, pretok informacij pa podvržen vplivom ekonomske in politične prevlade.

Zaradi preglednosti so našeti primeri vsebinsko ločeni v tri skupine, poleg tega pa tudi kronološko razvrščeni. Za kriterij razvrščanja sem izbrala vlogo in vpliv medijev pri posameznem primeru. V prvi skupini so tako zbrani tisti primeri, v katerih se kot glavni akter pojavljajo ameriške korporacije, vodilna podjetja na področju informacijske tehnologije. Bistvena lastnost te skupine je nemoteno in zasebno orientirano delovanje tako podjetij kot tudi visokih političnih veljakov. Skratka, prva skupina primerov kaže na absolutno prevlado ekonomskih in političnih akterjev, vloga medijev je tu manj pomembna.

V drugi skupini so zbrani primeri, v katerih kot glavni akterji že nastopajo mediji, a zgolj kot podaljšana roka kapitalizma. Primeri ponazarjajo njihovo nemoč v primerjavi z močjo političnih in ekonomskih veljakov informacijske družbe, ki se jim morajo uklanjati. Njihova vloga je v tem primeru pasivna.

V zadnjo skupino sodi primer, ki dokazuje, da lahko ta podaljšana roka kapitalizma seže malo predaleč. Tu mediji prevzamejo aktivno vlogo in nadvladajo interese vodilnih ekonomskih podjetij.

Če povzamem, svobodni pretok informacij po svetu je ogrožen s treh vidikov: prvič, konstantno rastoča ekonomska in politična moč transnacionalnih korporacij ameriškega porekla le-ta omogoča, da skladno s svojimi partikularnimi interesi vplivajo na potek družbeno-političnih procesov na globalni ravni. S tem vzpostavljajo sistem selekcioniranega poročanja in dezinformiranja, vse v prid ekonomskih interesov ZDA.

Drugič, ko mediji služijo kot podaljšana roka kapitalizma, to pomeni, da skrbijo za učinkovit prenos, predvsem pa legitimacijo partikularnih interesov akterjev iz prve skupine. Ker so tudi mediji privatno in dobičkonosno orientirana podjetja, so v tovrstno početje prisiljeni, v kolikor želijo v neizprosni konkurenčni boju preživeti. Potvarjanje dejstev je v tem primeru še za stopnjo bolj intenzivno kot sicer, mediji imajo namreč nad občinstvi neposreden vpliv.

Tretjič, ravno zaradi neposrednega vpliva medijev in njihove primarno dobičkonosne orientiranosti lahko ti nadvladajo nekoč neulovljive »Srečnih 500« in sami prevzamejo

njihovo vlogo in vpliv. V tem primeru je svobodni pretok informacij najbolj ogrožen, saj je stopnja nadzora v tem primeru najmanjša.

5.1 Schillerjevih »Srečnih 500«

5.1.1 »Srečnih 500« in zloraba prvega amandmaja

Schiller v svoji knjigi *Who Knows: Information In The Age Of The Fortune 500* iz leta 1981 navaja primer zlorabe prvega amandmaja s strani ameriških korporacij, ki ga lahko razumemo tudi kot ogroženost (zlorabo) pravice do komuniciranja oziroma svobode govora. Slednjo so namreč korporacije preobrazile v njihovo lastno pravico, da denar porabljajo v namene objav njihovih korporativnih stališč. Še v juniju 1980 je vrhovno sodišče (ponovno) presodilo v njihovo korist, v bran prvega amandmaja. Schiller ob tem opozarja, da »ta zmožnost v družbi ni enakomerno razporejena. Čeprav hipotetično zagotovljena tako posamezniku kot tudi podjetju, pa nacionalna realnost neenake porazdelitve virov omogoča samo nekaterim zelo privilegiranim skupinam in entitetam, da »komunicirajo z množicami ljudi.« Te pa so v večini pripadniki skupine »Srečnih 500.« (Schiller, 1981: 88)

5.1.2 IBM in njegova politična vloga na prehodu v 80. leta

Da so ameriške mednarodne korporacije, vodilne na področju informacijske tehnologije, resnično prevzele nadzor nad celotno areno, tako ekonomsko, kot tudi politično, zgovorno priča dejstvo, da si je IBM že v obdobju Carterjeve administracije zagotovil pomemben vpliv in mesto pri odločanju o zunanjepolitičnih dejanjih; kot povzema Schiller, je bilo v reviji *Computerworld* leta 1979 zabeleženo, da je omenjena administracija vsebovala kar devet članov na visokih položajih, ki so bili z IBM-om tako ali drugače povezani. Še več, v takratnem vladnem kabinetu so bili kar trije IBM-ovi vodilni direktorji. IBM je deloval kot nekakšna minivlada v ozadju. (glej Schiller, 1981: 27)

Javno znano je tudi dejstvo, da je bil IBM eden od vodilnih snovalcev t. i. Standarda za kodiranje podatkov,¹⁸ uveljavljenega računalniškega sistema kodiranja (in dekodiranja), ki je

¹⁸ Data Encryption Standard (DES).

bil takrat sprejet s strani institucije Državnega urada za standardizacijo.¹⁹ Jasno je torej, da so si na ta način zagotovili pomemben vpliv na nadaljnji potek ekonomsko-političnih procesov tako na domačih tleh kot tudi v tujini. Schiller se ob tem upravičeno boji neavtoriziranega nadzora s strani samih snovalcev novih informacijskih tehnologij, akterjev informacijske revolucije. (Schiller, 1981: 109) Tudi danes razmerja niso prav nič drugačna – pogosto so politični veljaki hkrati tudi (so)lastniki mogočnih mednarodnih korporacij, tako partikularni ekonomski interes vpliva na njihove politične odločitve.

5.1.3 Bill Gates in nujnost sprejema novih informacijskih tehnologij

Primer Billa Gatesa opisuje intenzivno naklonjenost ameriškega oz. zahodnega sveta novo razvijajočim se informacijskim tehnologijam. Informacijska revolucija je bila v sredini 90. let pred vrati, začenjala se je nova doba in neprimerljivo boljši pogoji življenja za vse: »Stojimo pred vrati še ene revolucije. Toda ta prinaša nepredstavljivo cenejšo komunikacijo; vsi računalniki se bodo združili, da bodo komunicirali z nami in za nas...prav lahko bomo priča vsaj realizaciji idealnega trga Adama Smitha...Prav vse bo drugače. Komaj čakam ta jutri in dajem vse od sebe, da se ta zgodi.« (Gates, 1995: 7) Gledano z vidika enega izmed največjih ekonomskih veljakov te dobe, je njegova trditev pravilna. Kapitalistični eliti je informacijska revolucija dejansko prinesla ogromno dobrega. In je zanje cenejša. V očeh sodobnega globalnega kapitalista idealni trg res obstaja in tudi učinkovito funkcionira. In da, upravičeno lahko trdi, da je on tisti, ki bo poskrbel, da bo tako tudi v bodoče. To je idealni trg Billa Gatesa in ostalih lastnikov vodilnih mednarodnih korporacij informacijske dobe. Zadeva je tako obetajoča, da jo enostavno *moramo* sprejeti: »Sem nekdo, ki verjame, da bo se bo napredek zgodil v vsakem primeru, torej ga moramo izkoristiti kot se le da.« (Gates v Mosco, 2004: 36–37) Gates svojega resničnega namena ne skriva: »Ko slišite frazo »informacijska avtocesta«, si raje kot cesto predstavljajte trg ali sistem menjave.« (Gates v Mosco, 2004: 52) In točno v tem je problem. Morala bi biti avtocesta, ne pa ekonomski trg.

5.1.4 Al Gore in njegova mreža mrež

V elito nedvomno sodi tudi Al Gore, ki se je okronal za voditelja kiberprostora in celo očeta interneta. Tudi sam je poln obljub o novi dobi, ki jo vodijo privatni interesi, pa kljub temu

¹⁹ National Bureau of Standard.

prinaša raj za vse: »bistveno zagotovilo nemotenemu razvoju, za *prav vse* člane človeške družine, je ustvarjanje te mreže mrež. Če hočemo to doseči, morajo tu delovati zakonodajalci, razporejevalci in *poslovneži*: zgraditi in upravljati globalno informacijsko infrastrukturo. Ta GII²⁰ bo krožila po svetu po informacijskih avtocestah, po katerih bodo lahko potovali *vsi* ljudje. Te povezave bodo prinesle velik in vzdržljiv napredek, močne demokracije, boljše rešitve tako za globalne kot tudi lokalne izzive, izboljšano zdravstveno oskrbo in – končno – intenzivnejši občutek nadzora nad našim malim planetom.« (Gore v Mosco, 2004: 38 – 39, poudarki dodani).

5.2 Mediji kot podaljšana roka kapitalizma

5.2.1 »Arco update«

Američani so lahko konec 70. in v začetku 80. let vsak mesec spremljali na videz informativno pol-urno oddajo, ki je zaradi profesionalne in drage produkcije na prvi pogled dajala vtis objektivnega poročanja o trenutnem stanju na energetskega področju. Naslov oddaje je dodal piko na i: »Energy Update«. Pobuda za to propagandno sporočilo je prišla s strani energetskega podjetja ARCO,²¹ le-to je namreč želelo popraviti nastalo negativno podobo v javnosti, ki je bila morda posledica njihovega delovanja ali pa, če malo špekuliramo, prehode konkurenčnosti medijskim konglomeratom.

Po mojem mnenju je poleg propagandne vsebine in ostalih prepričevalnih sredstev svojevrsten učinek dosegla *zloraba* besede »update«. Menim namreč, da ta najprej nosi konotacijo nečesa resničnega, svežih dejstev, najnovejših verodostojnih vesti zanesljivega vira, ki jih javnost mora in hoče poznati. Legitimna uporaba te besede tako pripada izključno medijem javnega značaja (če sploh še obstajajo), neodvisni četrti veji oblasti, ki je še edina več ali manj zavezana objektivnemu poročanju, informiranju, skratka doslednemu izvrševanju nalog javnega servisa (sklicujem se na besedno zvezo »news update«). Dejansko je na ameriških (in na splošno zahodnih) tleh takšno propagando ljudstvu mogoče predstaviti kot del informativnega programa tudi danes. In jo kot tako v veliki večini naslovniki tudi sprejmejo. Kot pomembne informacije, katerih poznavanje je za javnost bistvenega pomena.

²⁰ Globalna informacijska infrastruktura, ki povezuje javne in zasebne računalniške mreže po svetu. Vir: <http://www.gpo.gov/congress/commissions/secrecy/pdf/10techpm.pdf>.

²¹ Atlantic Richfield and Refining Co.

»Energy update«, ali konkretnije, »ARCO update«, je v tem primeru po mojem mnenju funkcioniral kot »Energy news update«. In gledalca iz meseca v mesec sofisticirano seznanjal s partikularnimi stališči privatne energetske korporacije, jim le-ta tiho približeval pod pretvezo svežih novic, ki jih javnost mora poznati ter tako opravičeval, legitimiral svoja dejanja.

Primer nam sporoča, da je partikularen in škodljiv namen zavajanja javnosti večini prikrit oz. nedojemljiv. Ta ni dovolj kritična (izobražena), da bi do pravega spoznanja lahko prišla (in ukrepala skladno s svojimi interesi), zlasti pa je njena pozornost motena s številnimi nepomembnimi informacijami, PR sporočili in ostalimi prefinjenimi sodobnimi tehnikami upravljanja z občinstvi. Naj še dodam, da je, skladno s podatki v članku v The Wall Street Journal, korporacija ARCO omenjeno oddajo *brezplačno* posredovala 139-im domačim in tujim medijskim hišam. (glej Sansweet, 1980: 1).

5.2.2 George Bush in medijski konglomerat Fox

Eden izmed dokazov neobjektivnega, celo PR-ovsko orientiranega plasiranja novic se kaže v navezavi medijske hiše FOX in predsednika Georga Busha. Sorodstvene vezi predsednika Busha in vodilnega moža FOX-a ter njuni privatni interesi namreč prvemu zagotavljajo ustvarjanje pozitivne medijske podobe, na kateri temelji njegova (politična) podpora. Kljub neprimernim in za njegov narod nevarnim dejanjem in odločitvam je ta v očeh občinstev (beri volivcev) vendarle izjemen človek, domoljub, ki bo svoj narod pred teroristi in drugimi grozotami ostalega sveta (kjer je nafta) branil z golimi rokami, če bo potrebno, nikomur ne bo dovolil, da ustrahuje ali terorizira *njegove* ljudi.

Da, med občinstvi medijskih konglomeratov, ali bolje, novodobnih »Srečnih 500«, in volivci kot političnim telesom je nastal enačaj. Med volivcem in gledalcem (žrtvijo infotainmenta) ni več nikakršne razlike. Med političnim veljakom in filmsko zvezdo tudi ne. V osnovi sicer močno nasprotujoča si pola sta se spojila v neko novo enotno formo, ki je po mojem mnenju za volivce/občinstva izredno nevarna: Bush si je njihovo zaupanje pridobil z banalnostmi, kot je močno prizadet, a ponosen in jezen nastop z gasilcem prav na samih ruševinah sesutih Dvojčkov. Nad ostanki trupel *njegovih* ljudi. Arnold Schwarzenegger pripravi govor stotinam ameriških vojakov, ki odhajajo »širit« edino pravo demokracijo v tuje nevarne konce sveta in slednji kanček njihovega dvoma, strahu in nerazumevanja izrine z odločnim »I'll be back«. In vojaki ploskajo kot še nikoli. Tisoče jih bo sicer umrlo, a starši

bodo kljub boleči izgubi ponosno izobešali velike ameriške zastave. Ker so njihovi sinovi branili Ameriko pred zlom. Ena izmed ameriških žensk, ki jo Thomas Moore predstavi v svojem zloglasnem filmu *Fahrenheit 9/11*, ta vzorec pooseblja. Ne razume, da je lahko izgubila sina, ki je šel delat dobro. Rekli so vendar, da se bo vrnil kot heroj. Ne se ji zdi pravično. A zastave, ki krasijo njihov dom, bolečino nekako ublažijo.

5.2.3 Odpuščanje novinarjev zaradi ameriški administraciji neljubega poročanja o vojni v Iraku

Članek avtorja V.S. z naslovom *Peter Arnett prva žrtev resnice o vojni*, leta 2003 objavljen v Delu, nazorno prikazuje odnos ameriške administracije do novinarskega poročanja, ki bi utegnilo zmanjšati njihov ugled in vtis dobronamernosti, čeprav le-to prihaja s strani verodostojnega in izkušenega vojnega reporterja in tudi dobitnika Pulitzerjeve nagrade za poročanje iz vietnamske vojne v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja, Petra Arnetta. Ta je bil do aprila 2003 redni vojni poročevalec televizijske hiše NBC, v začetku aprila pa ga je le-ta pod močnimi političnimi in komercialnimi pritiski odpustila, ker je »v nedeljo v pogovoru za iraško državno televizijo dejal, da mora ameriška vojska zaradi nepričakovano trdoživega iraškega odpora spreminjati prvotne načrte. Največji greh, ki mu ga očitajo, je izjava, da zaradi iraških civilnih žrtev in iraškega odpora v Ameriki narašča nasprotovanje vojni.« (V.S., 2003)

Ameriška administracija torej ne dopušča, da bi nekdo govoril o premočnem odporu nasprotnika, še manj pa, da bi nekdo javno ugotavljal, da ji upada podpora ameriškega ljudstva. Že omenjena televizijska domoljubna in probushevsko naravnana hiša FOX je seveda izrazila ostro nasprotovanje takemu poročanju. Arnettov komentar na NBC-jevo odločitev pa je bil sledeč: »Ameriška administracija je izjemno občutljiva, ko gre za poročanje iz Bagdada. Ne vidijo radi verodostojnih novinarskih organizacij, ker jim povzročajo velike težave. Nisem jezen niti ne bom jokal. Le zgrožen sem nad tem medijskim fenomenom. Desničarski mediji in politiki iščejo vsako možnost za kritiziranje novinarjev, ki poročajo od tod, ne glede na to, iz katere države prihajajo. Ne krivim NBC za njihovo odločitev, saj so bile grožnje s komercialnimi sankcijami prehude.« (Arnett v V.S., 2003) Jasno je torej, da informacijski tokovi potekajo tako (in v tiste smeri), kot si to želijo najmočnejši akterji informacijske družbe, v tem primeru ameriška administracija. Tisti, ki si

drznej poročati neskladno s prevladujočo ideologijo, bodo kaj kmalu pospravljeni z javnega odra, ki zagotavlja vpliv na mnenje javnosti. Resnica ima tu zanemarljivo majhen pomen.

Drugo dejstvo, ki ga želim v zvezi s tem člankom izpostaviti, je politični in ekonomski (komercialni) pritisk, ki je v tem primeru (in nešteti drugih) odigral odločilno vlogo; morda bi mediji, osvobojeni tovrstnih pritiskov, še poročali skladno z resnico, a kaj, ko jim ob vsakem odmiku z zelenih smernic glavni sponzorji zagrozijo z umikom sredstev in prekinitvijo sodelovanja? Le še dodaten dokaz, da je v sodobni informacijski družbi najmočnejša vez vzpostavljena med politiko, ekonomskimi mogotci in medijskimi hišami, ki jim služijo kot pomožna roka.

5.2.4 Omejevanje dostopa do relevantnih informacij s strani ameriškega obrambnega ministrstva

Vest s strani STA, objavljena v Delu dne 20.04.2006, sporoča, da je ameriško obrambno ministrstvo v sredo, 19.04.2006 prvič objavilo dopolnjen seznam 558 domnevnih teroristov, zaprtih v zloglasnem ameriškem vojaškem oporišču Guantanamo na Kubi. Objava celovitega seznama z vsemi pomembnimi podatki je posledica kar dveh letnih zahtev in pritiskov ameriške tiskovne agencije Associated Press, ki so izvirale iz zakona o dostopnosti do informacij, ki pa ga je Pentagon dve leti ignoriral, bojda iz varnostnih razlogov. V tem obdobju je objavljal le prepise zaslišanj zapornikov in še to s cenzuriranimi imeni.

Omenjeni proces kaže na dvoje: prvič, da si ameriška oblast lasti pravico do nespoštovanja zakona o dostopnosti do informacij, kadar gre za varnost²² in drugič, da so prosti samo tisti informacijski tokovi, ki se skladajo z interesi vodilnih. Ostale informacije javnosti ne dosežejo. Seveda, s tem bi ogrozili njeno varnost.

5.2.5 Ameriška sredstva za favorizirano poročanje iraških medijev

Lolita C. Baldor v Washington Postu v svojem članku z naslovom *Demands Grow for Details About Paid Stories* opozarja na zelo pereč problem delovanja ameriške oblasti. Ta je namreč v nek aktualen vojaški program, s katerim naj bi Amerika vzpostavila demokratični sistem v Iraku, namenila visoko vsoto sredstev za iraški tisk, ki naj bi na podlagi tega o vojnem stanju in razpletajočih se dogodkih poročal skladno z zahtevami ameriške vlade. Ta naj bi bil po

²² ali kdaj pri njih ne gre za varnost – ta koncept je postal odlično sredstvo cenzure in selekcije.

mnenju obrambnega ministrstva nujen predvsem za iraško ljudstvo, ki *mora* prejemati »prave« informacije. Po besedah predsednika Busha, ki je ravno ob tem času predstavil strategijo za zmago nad Irakom, gre za »potrebo, da svobodne, neodvisne in odgovorne iraške medije podpremo in obljubo, da pomagamo iraški vladi, da bo komunicirala profesionalno, učinkovito in odprto.« (Bush v Baldor, 2005)

Senator Edward M. Keneddy, lepo zvanečim Bushevim obljubam ne verjame in poudarja, da le-te jasno kažejo na njegov problem s kredibilnostjo: »Če bi bili Američani v Iraku resnično dobrodošli kot osvoboditelji, potvarjanje in preoblikovanje novic za iraško ljudstvo ne bi bilo potrebno.« (Keneddy v Baldor, 2005) Zagovorniki te poteze, kot npr. bivši ameriški vojaški predstavnik v Bagdadu, major general Rick Lynch, pa se branijo z zagotovitvijo, da iraški mediji podlegajo pritiskom raznih paravojaških terorističnih organizacij (Al Kaida ipd.) in lažejo, ameriška vojska pa ne. »Našim komandirjem nudimo možnost informirati iraško ljudstvo in vse, kar storimo, je osnovano na dejstvih in ne fikciji,« je še prepričan Rick Lynch. (Lynch v Baldor, 2005) Avtorica še poudarja, da je o omenjenih grozotah prvič poročal Los Angeles Times, ki je ob tem v preteklem letu zabeležil drugi Pentagonov uspeli poizkus namenskega vplivanja na poročanje medijev v obliki dodeljevanja sredstev.

5.2.6 Omejevanje delovanja interneta s strani močnih kapitalskih pritiskov na Kitajskem

Da je svoboda informacijskih tokov ogrožena, ponazarjajo tudi zgledni primeri kršitev določil svobodnega pretoka informacij in komuniciranja, zbrani v Sobotni prilogi Dela, v članku Zorane Baković. Pod naslovom *Internet v Partijski mreži* problematizira omejevanje delovanja iskalnikov, kot so Yahoo! in Google in uspešno razkrije njihovo uklanjanje kitajskemu partijskemu sistemu, z namenom ohranitve kitajskega trga, ki je v oblasti komunistične partije.

V članku so zbrani nekateri primeri novinarjev, publicistov, aktivistov in tudi čisto navadnih študentov, ki so jih brez odločitve sodišča zaradi širitve oblasti nasprotnih mnenj oz. zgolj aktivizma pospravili v zapore: »Medtem se je za rešetkami znašlo še najmanj 63 internetnih oporečnikov, predvsem zaradi raznih esejev, objavljenih na spletu, ali pa zaradi naivnega prepričanja, da je v tem virtualnem svetu mogoče tisto, kar v resničnosti ni, namreč svobodno izraziti tisto, kar človek misli o državi in komunističnih oblasteh, ali pa še huje, pozivati tudi druge, da povedo svoje mnenje.« (Baković, 2005)

Dalje Bakovičeva opiše primer Microsofta, ki je junija lani popustil pod kitajskimi pritiski in cenzuriral svoj portal MSN Spaces tako, da je bil iz spletne razprave izključen prav vsak udeleženec, ki je v svojem pisanju navedel besedne zveze, kot so »človekove pravice« ali »neodvisnost Tajvana«. Podobno se je zgodilo tudi z Yahoojem, ta je bil namreč prisiljen,²³ da kitajskim oblastem razkrije identiteto anonimnega uporabnika, ki je preko svojega internetnega naslova poslal elektronsko pošto z bojda državno skrivnostjo. 37-letnega novinarja časopisa Vestnik sodobnega poslovanja so tako obsodili na 10 let zapor. »Vodstvo hongkonške podružnice Yahooja je skomignilo z rameni in na pritiske mednarodnih organizacij za zaščito svobode govora odgovorilo kratko in jasno: »Morali smo se pokoriti tukajšnjim zakonom.« (Baković, 2005)

Zanimiv je tudi zaplet kitajskih oblasti z BBC-jem. Ta se jim je zameril z reportažami o Tibetu in Xinjangu, tam so namreč njihovi poročevalci delovali s pomočjo skritih kamer. Od takrat dalje so vse strani BBC-ja blokirane. Z istim problemom se soočajo tudi mednarodne organizacije, kot so Amnesty International, Voice of America, ipd. »Blokiranje internetnih strani je postalo rutinsko in je bilo uporabljeno tudi na Googlovem iskalniku, vse dotlej ta družba ni privolila v samocenzuro in kompromise, na primer da je Tajvan v zemljepisnih mapah, ponujenih spletnim uporabnikom, poimenovan »kitajska provinca.« (Baković, 2005) Bakovičeva še navaja, da je bila svoboda govora ukročena že v začetku preteklega leta, ko so kitajske oblasti univerzitetnim blogom in osebnim spletnim stranem ukazale, da se morajo registrirati pod pravim imenom uporabnika.

Z omenjenim člankom je Bakovičeva želela opozoriti na to, da kitajski sistem dejansko spreminja internet in ne obratno, kot bi v sodobni družbi pričakovali. Primeri Microsofta, Yahooja in Googla pa pričajo o tem, da je v interesu velikih ameriških internetnih tajkunov najprej ohranitev trga,²⁴ šele na to pa demokratični ideali, kot so svoboda govora, združevanja ali izražanja mnenj.

²³ Ponovno ob ultimatu, da je to edini način, da obdržijo kitajski trg.

²⁴ Ponovno torej prednjači ekonomski interes.

5.3 Mediji in možnost umestitve in vzpona na Schillerjevi lestvici »Srečnih 500« – Omejevanje moči podjetja Oil Company s strani ameriških medijev

Primer kaže na to, da mediji²⁵ niso le podaljšana roka kapitalizma, temveč obstaja verjetnost, da nadvladajo vodilna zasebna podjetja. Gre za konflikt med mogočnim podjetjem Oil company in nekaterimi ameriškimi medijskimi konglomerati. Primer izpostavlja veliko moč medijskega lastnega komercialnega interesa in moči, ki lahko nadvlada celo interes velikih transnacionalnih korporacij. Interesi transnacionalnega podjetja in medijskih konglomeratov so tako trčili: slednji so bili (in tako seveda še danes) tako močni, da je nekdaj neulovljivim »Srečnih 500« preostalo le dvoje: poskušati preko dogovorov in kompenzacij omejiti njihovo delovanje (oz. ga vsaj približati njihovim interesom), ali pa v lastni režiji opraviti vlogo »čuvajev resnice«, četrte veje oblasti.

V tem boju, ki je aktualen tudi danes, imajo veliki medijski konglomerati, ki proizvajajo vsebine, namenjene različnim občinstvom, izjemno prednost: možnost manipulacije, ustvarjanja točno zelene mnenjske klime, točno določenih stališč in vrednot. Podjetja, čeprav tako velika in mogočna, te sposobnosti, vsaj direktne, nimajo. Veliki »Srečnih 500« so kruto postavljeni pred ultimat »objavljam ali pogini«. Odvisni so od načina poročanja medijev, ti namreč konstruirajo odnos občinstev do njihovega delovanja. In ker jih, tako kot prve, vodi motiv dobičkonosnosti, je pričakovanje, da bodo delovali v neko skupno korist, ali pa v korist nekoga drugega oz. resničnosti, utopično. Boj za moč in ekonomsko prevlado je premočen, da bi prevladali katerikoli drugi interesi razen partikularnih. Tako (lahko) proizvajajo vsebine, ki množična občinstva, v poplavi nešteti načinov oglaševanja in sofisticiranih oblik mobilizacije in dokaj nekritična, usmerjajo skladno s svojimi cilji. Le pridih senzacionalizma, občutek ogroženosti, personalizacija nekega (psevdo)dogodka ali skrbna selekcija novic je dovolj, da občinstva o njem razmišljajo drugače, kot bi sicer, seznanjena z golo resnico. Omenjeni mediji so tako z zgoraj naštetimi prijemi ustvarili negativen odnos do podjetja Oil Company, predvsem s plasiranjem negativnih novic o tem podjetju²⁶ ter tako omejili njegovo rastočo moč, ki je zanje postala nevarna.

Primer kaže na možnost, da mediji ne delujejo le kot podaljšana roka kapitalizma. A kaj to pomeni za načelo svobodnega pretoka informacij? Žal le še večjo grožnjo, še en močan dokaz, da je doktrina prostega pretoka informacij mit. Morda sta moč in nedotakljivost transnacionalnih korporacij resda doživeli prvo veliko omejitev, a kaj, ko je ta sedaj za nas,

²⁵ V mislih imam predvsem ABC, CBS in NBC.

²⁶ Onesnaževanje okolja, naftna kriza, kolaps industrije, ipd.

»have-nots«, še bolj nevarna? Največji medijski konglomerati na svetu postopajo po identičnih načelih kot vodilne transnacionalne korporacije, še več, akterji informacijske revolucije so postali tisti, ki so si pridobili tudi indirektno moč in vpliv nad ustvarjanjem resnice tako na globalni kot tudi na nacionalni ravni. Brezmejno kovanje dobičkov skupine »Srečnih 500« na osnovi izkoriščanja je bilo do uveljavitve (beri privatizacije) medijev vsaj delno omejeno z le-temi, ti so namreč že zaradi lastne koristi opozarjali na njihovo partikularno delovanje. Sedaj so vodilno vlogo prevzeli mediji sami.

6. ZAKLJUČEK – Čigav novi svetovni informacijski in komunikacijski red?

Obravnavani primeri iz prakse dokazujejo resničnost mita o prostem pretoku informacij: bodisi gre za namensko omejevanje delovanja internetnih strežnikov v korist ekonomskih interesov, bodisi gre za z davkoplačevalskim denarjem financirano pristransko poročanje medijev, končni rezultat je isti: informacije, katerih poznavanje bi lahko pomenilo dolgo pričakovani premik k miroljubnejšemu in bolj demokratičnemu soobstoju in sodelovanju različnih narodov, javnosti ne dosežejo. Tiste, ki bi pripomogle k večji kritičnosti vladanih in izkoriščenih ter s tem morda celo k večjim možnostim njihove uveljavitve, so sofisticirano transformirane v raznolike PR pakete, ki sporočijo ravno dovolj in hkrati vendar premalo. Razni upori (beri poskusi javnega razkrivanja neljube resnice) tem sodobnim komunikacijskim načinom, ki so značilni za informacijsko družbo, so zadušeni, ker, ne glede na to, kaj sporočajo, nasprotujejo vladajoči eliti. In dvomijo v njeno dobronamernost in sposobnosti.

Nove informacijske tehnologije torej (še) ne služijo svojemu prvotnemu namenu: ne omogočajo dviga življenjske ravni za vse narode, ne zmanjšujejo razlik med »haves« in »have-nots«, ne omogočajo svobodnih informacijskih tokov. Zakaj ne? Nove informacijske tehnologije so plod več desetletij trajajočih naporov in trdega znanstvenega dela, ki je potekalo pod taktirko sodobnih vladajočih elit – malih skupin kapitalističnih lastnikov. Te pri delovanju vodi partikularni interes. Le zakaj bi torej ustvarjali drugače kot delovali? Zakaj bi želeli proizvajati take tehnologije, ki bi jim lahko odvzele moč in nadzor?

Menim, da so Schillerjeva večna vprašanja o tem, *kdo* so akterji in voditelji nove informacijske dobe, *komu* so nove informacijske tehnologije v resnici namenjene in kaj stoji za njimi, središčnega pomena. Dejstvo je namreč, da so depriviligirane skupine, države tretjega sveta, soočene »s svetom produkcije, ki izključuje kakršnokoli možnost za demokratično odločanje o tem, *kaj* se bo proizvajalo, *kako* se bo proizvajalo in *kdo* bo tisti, ki si bo odrezal kos profitne pogače.« (Schiller, 1981: 140) Kje lahko iščemo možne alternativne prevladujočemu sistemu korporativnega kapitalizma? Ali, manj utopično, katere so tiste možnosti, s katerimi bi številne negativne posledice delovanja tega sistema vsaj učinkovito omilili?

Problem bi bilo potrebno pričeti reševati prav tam, kjer nastaja, v središču njegovega izvora. Potrebno bi bilo torej omejiti moč in vpliv vladajočih elit, potrebno bi bilo omejiti moč ZDA v mnogih pogledih. Schiller kot eden izmed vodilnih aktivistov v boju za boljše pogoje

življenja v deželah tretjega sveta v času svojega delovanja ni zaznal konkretnih vplivnih dejavnikov, ki bi oslabili ali pa vsaj upočasnili problematični proces stapljanja različnih kultur v veliko kapitalistično gmoto z ameriškim vodstvom in revnimi podložniki. Je pa v neskončno nadvlado ZDA dvomil predvsem na podlagi treh možnosti potencialnega in dejanskega upora: prvič, vedno večja konkurenčnost neameriških ekonomij,²⁷ drugič, države tretjega sveta s svojimi zahtevami po pravičnejši ureditvi, in tretjič, negotova in nestabilna klima na domačih tleh, ki bi lahko, kot je dejal Schiller, »v skoraj vsakem trenutku sprožila dolgoročne in nepredvidene politične in ekonomske preobrate.« (Schiller, 1981: 154). Menim, da je vprašljiva predvsem slednja teza, zdi se namreč, da klima na ameriških tleh ni nestabilna in podvržena k naglim preobratom, še več, težko je verjeti, da se bi to odrazilo v konkretnih ekonomskih in političnih preobratih.²⁸

ZDA so zibelka nove informacijske družbe ter s tem primerno okolje za razvoj in porast novih in novih oblik komunikacijskih tehnik, prefinjenih načinov manipuliranja, lobiranja in upravljanja z občinstvi, kar npr. dokazujejo enotnost ameriškega ljudstva proti terorizmu in teroristom, njihov patriotizem, velik in vsesplošen strah pred neznanim sovražnikom in nenazadnje svojevrstne medijske vsebine, ki tam nastajajo. V teh pogledih se zdijo enotni. Lahko se menjajo vladajoče elite, katerih dejanja so pogosto vprašljiva, ZDA v svojem bistvu, v svoji zunanji politiki, ostajajo nespremenjene. Še naprej se imperialistično obnašajo, teptajo interese izkoriščenih dežel in skrbno nadzorujejo domačo mnenjsko klimo ter jo po potrebi prilagodijo aktualnim domačim ali mednarodnim političnim in ekonomskim akcijam.

Poglejmo na problem še z drugega zornega kota, s strani držav tretjega sveta. Kako lahko te omejijo ameriško dominantnost? Ker je odnos podrejenosti premočan, je potrebno postopati po korakih. Schiller je predlagal t. i. »zadržano politiko«, pri kateri bi države v razvoju sicer sprejemale nove informacijske tehnologije, a bi to skrbno potekalo skladno z doma razvitimi standardi, sistemi in predvidenimi načini uporabe teh novih tehnologij, skladno z jasno zastavljenimi nacionalnimi cilji. Države naj bi se tako aktivno vključevale v širše mednarodne okvire, a to le na premišljen in taktičen način. Le tako bi bilo na eni strani demokratično sodelovanje z različnimi narodi, na drugi pa ohranjanje in krepitev nacionalne integritete in avtoritete, mogoče. Schiller ni predlagal izolacionistične politike, niti procesa globalizacije ni razumel v zgolj negativnem smislu, je pa slišno opozoril in pokazal na številne možnosti

²⁷ Evropa, Japonska.

²⁸ Morda se v milejši obliki pojavljajo na domačih tleh, v mednarodni politiki hudih internih razdorov ni mogoče začutiti.

zlorabe informacijskih tehnologij in tokov, ki bi jih morali depriviligirani nadzorovati v čim večji meri.

Tudi Dizard ne verjame v absolutno (brezmejno) ekonomsko in politično prevlado ZDA, čeprav se zaveda pomena ustvarjanja informacijskih tehnologij na njihovih tleh: »Njihova prednost je le začasne narave. V hitro razvijajoči se tehnocentrični ureditvi se je prednostni čas za inovacijo, ki lahko monopolizira tržišče, skrčil na največ nekaj let.« (Dizard, 1982: 2) Ameriška računalniška industrija se mora zavedati omejitev s strani tujih vladnih politik, ki razvijajo mehanizme zmanjševanja odvisnosti od ameriških produktov na področju informacijskih tehnologij in tako vedno bolj pospešeno razvijajo lastne, enako kvalitetne. V Evropi in na Japonskem npr. kombinirajo vladne in privatne strategije, da bi tako omejili dominantno pozicijo podjetja IBM. Podobni ukrepi so se izvajali tudi v Franciji, čeprav je IBM v zgodnjih 80. letih še vedno nadzoroval dobro polovico francoskega trga. Na Japonskem je bilo podjetje v istem obdobju celo izrinjeno z vodilnega mesta, ki ga je zasedlo podjetje Fujitsu. (Dizard, 1982: 162-163)

Našteti primeri dokazujejo, da ameriška ekonomija ni neobvladljiva. Kar me skrbi, je dejstvo, da tovrstni učinkoviti ukrepi ne prihajajo s strani tistih, ki bi bili v obstoječih razmerjih najbolj depriviligirani, ravno nasprotno: Japonska in Evropa sta ravno tako razviti sili, ki bi si ju težko predstavljali kot depriviligirani in izkoriščeni žrtvi sodobnega kapitalističnega sistema. O ukrepih proti ameriškemu imperializmu s strani držav tretjega sveta je sicer mogoče govoriti (predvsem zaradi izjemnega prizadevanja organizacije UNESCO), o učinkovitosti le-teh pa v redkih primerih, pa vendarle: procesi, ki bi po mojem mnenju ZDA lahko skrbeli, vključujejo nacionalizacijo tam že dolgo delujočih, prvotno ameriških podjetij. Tak primer npr. izvira iz Indije (1979), ko se je IBM umaknil iz te države, ker ni želel prodati 60% lastniškega deleža indijski vladi. Navedeno torej le dokazuje še neko stopnjo nacionalne avtoritete na domačem ekonomskem dogajanju. A, kot že rečeno, primer je kvečjemu izjema kot pa univerzalna strategija držav tretjega sveta.

V tretjem poglavju te diplomske naloge sem že opisala problematiko ob implementaciji satelitskega sistema na tleh držav v razvoju s strani ameriške korporacije Comsat. Kot alternativo navajam primer satelitskega sistema Intelsat, ki ga lahko, skladno z Dizardovo razlago stanja v začetku 80. let, razumemo kot takratni premik k večji stopnji upoštevanja različnih, a enakovrednih pozicij vpletenih držav: kot prvo navajam raznolikost lastnikov, ti so bili tako kitajskega kot tudi afriškega porekla, tudi država Vatikan je imela lastniški

delež.²⁹ Drugo vzpodbudno dejstvo tega satelitskega sistema je upad prevlade ameriških predstavniških glasov: »Delež volilnih glasov ZDA je v obdobju od 1965 do 1981 padel za 60%. Padec ameriškega nadzora,« je še opozoril Dizard, »ni bil posledica nekakšnega ameriškega altruizma. Razlog je bila previsoka cena izdelave sistema mrežnega menedžmenta, ki bi bil za ostale vpletene države sprejemljiv.« (Dizard, 1982: 174)

Žal pa je sodobna podoba Intelsata drugačna od svetlih trenutkov 80. let: v letu 2000 se je namreč ameriški vpliv ponovno okrepil, podjetje Comsat je pridobilo dodatne lastniške deleže, ki so v februarju 2001 že predstavljali kar 22,5% ameriško lastništvo. Zanimivo, Comsat takrat ni razkril finančnih podrobnosti v zvezi s to transakcijo, poleg tega je v naslednjih letih odločanja v tej organizaciji močno prevladovala težnja po popolni privatizaciji. (N.B., 2000)

Pustimo zaenkrat področje kapitalskih lastništev ob strani in se posvetimo še enemu pomembnemu vidiku, ki ga ob iskanju možnih rešitev ne smemo izpustiti. Kaj je mogoče storiti na področju delovanja medijev, novinarjev, da bi ti zopet delovali skladno z interesi javnosti? Kot smo ugotavljali v četrtem in petem poglavju diplomske naloge (ovire svobodnega pretoka informacij), je upanje, da mediji ne bi več delovali v prid partikularnih interesov vladajočih elit, dokaj utopično, v prevladujočem kapitalističnem sistemu pa predvsem skoraj neizvedljivo. Svetli alternativni tokrat prihajata s strani javnosti, ki se je organizirala in formirala v nekakšni spletni enciklopediji, kot sta npr. OhmyNews.com ali Wikipedia. Obširni zbirki znanja, v kateri svoje znanje in informacije prispevajo vsi ljudje, ki to želijo, po mnenju Marije Zidar predstavljata alternativni, ki želita »obrniti na glavo« hegemonijo evropskega in ameriškega novinarstva« in pretoka informacij.« (Zidar, 2006: 27) Oblakova je na tam mestu izpostavila dobronamernost in skrb za obče dobro vseh sodelujočih: »Slovar ali posamična definicija ni moja ali tvoja, temveč nas vseh.« (Oblak v Zidar, 2006: 27) Slednje vodilo bi moralo prevladovati pri vodilnih medijih informacijske dobe, a žal je njihova usmerjenost precej drugačna.

Navedeni primeri vlivajo nekaj upanja. Različne javnosti po svetu še niso popolnoma zaspale, mnogi se problema ameriške imperialistične politike dobro zavedajo. Težnje po dostopnosti pravih informacij in objektivnosti poročanja še niso zamrle. Vendar, roko na srce, podobno kot človekoljubne organizacije, vse to vladajočim elitam ne predstavlja prav posebne grožnje. Kapitalistični sistem ustvarjanja neenakosti in izkoriščanja skoraj nemoteno deluje še naprej, čeprav je vsaka tovrstna akcija pomembna in zaželena. Dejstvo je, da ZDA, kljub

²⁹ Zanimivo, Sovjetska zveza je bila takrat edina pomembna nečlanica.

številnim poizkusom omejevanja njihove nadvlade, še vedno predstavljajo svetovno velesilo, ki si uspešno podreja večino ostalih narodov in pri svojem ravnanju ne upošteva mnogoterih konfliktov interesov. Tudi prej omenjene alternative svojega cilja (še) niso dosegle: »Nobena druga država nima tolikšne tehnološke in ekonomske moči, ali pa politične volje, da bi prevzela vodilno vlogo na tem področju. Sovjeti so vloge voditelja ideološko nesposobni, če upoštevamo njihove lastne zadržke pri informacijskih in komunikacijskih zadevah. Evropejci še niso uspeli razviti konsenza, še manj pa akcij na tem področju. Japonci gledajo na problem zgolj v okvirih trgovanja.« (Dizard, 1982: 153)

Zavedamo se, da bi bilo potrebno »usmeriti tehnologijo, preden ona usmeri nas«, kot je že davno nazaj poudaril Schiller (Schiller, 1970: 150), hkrati pa se po tihem zavedamo tudi, da je za to že davno prepozno. Zamudili smo priložnost, ko so bila razmerja moči in odnos do komunikacijskih procesov še v povojih. Podoba informacijske družbe je po Michaelu Nollu vse prej kot obetajoča: »Pri tej superavtocesti gre v glavnem za veliko pretiravanja in fantazij o storitvah, ki jih večina ljudi *noče*, niti niso zanje pripravljeni plačati; izgradnja te superavtoceste bi bila draga; velik del tehnologije obstaja samo na papirju in *ni resnična*; izgradnja le-te bi se lahko odrazila v popolni monopolnosti redkih, super velikih podjetij na področju zabave in telekomunikacij.« (Noll, 1997: 2)

Ideje, kot je Schillerjev novi svetovni informacijski in komunikacijski red, uravnoteženost informacijskih tokov, integriteta komunikacijskih kanalov in informacijska suverenost, očitno nimajo nerealne podlage: so dovolj jasen izkaz močnega interesa *večine* globalne skupnosti, da se obstoječe stanje spremeni, da spoštovanje javnega interesa ponovno postane primarno vodilo *vseh*. Da snovalci novih informacijskih tehnologij počasi pričnejo z uresničevanjem svojih tolikokrat ponovljenih obljub o novi dobi, informacijski revoluciji, boljših življenjskih pogojih *vseh*, celo o ustvarjanju sistema enakosti (možnosti).

Sodobna informacijska družba je polna obljub in predstav o boljših časih, ki bodo pravkar prišli in bo potem vse drugače. Še bolj zaskrbljujoče je, da tak miselni okvir uspešno funkcionira. Pomembno oporo slednji tezi vidim v razlagi delovanja mita na tem področju, na kar je opozoril Mosco. Ljudje so že v preteklosti ob raznih novih izumih in tehnoloških preskokih na višje nivoje poslušali obljube o prihajajoči zlati dobi, o vstopu v novo dobo, o končanju starih, slabših sistemov in ukinitvi zastarelih pravil (glej Mosco, 2004: 22-23). Poslušali so o tem, da bo železnica prinesla Evropi mir, ali celo, da bo elektrika odpravila kriminal. In vsaka generacija ima občutek, da je dosegla zadosti, da se je povzela v novo dobo

in da je dosegla nekaj, kar prejšnjim generacijam ni uspelo. Po Davisu Nyeju gre za t. i. vizijo tehnološkega viška.³⁰

Vse naštetu ima skupno točko: v vsaki izmed opisanih situacij je razviden element kršenja informacijske integritete in pravice do seznanjenosti z resničnimi in preverljivimi dejstvi. Pokazali smo, da informacijski tokovi potekajo natanko tako, kot so si to zamislili njihovi partikularno orientirani pobudniki. Pokazali smo, da jih mediji v obstoječem sistemu niso sposobni nadzorovat, relacija je obrnjena: vladajoče politične in ekonomske elite nadzorujejo njih. Človekoljubne organizacije, ki zastopajo obči interes, nastopajo z »zastarelimi« zahtevami, ki v tej dobi niso ravno na prvem mestu. Najbolj deprivilegirane skupine se iz oklepa odvisnosti (še) niso uspele rešiti. In nove zlate dobe še nismo dočakali.

Če karikiram – zdi se mi, da nam ostaneta le še dve možnosti: prepustimo se moči informacijskih revolucionarjev, sprejmemo njihove definicije resnice, pomena in vsebine javnega obveščanja, konzumirajmo vse, s čimer nam postrežejo, postanimo funkcionalni člani sistema, prepustimo se manipulaciji vrhunskih strokovnjakov, ki edini vedo, kaj je za koga dobro. Pravzaprav pozabimo besedo manipulacija. Redefinirajmo pojme, kot so resničnost, javnost, argument, prepričevanje, ipd. Naj partikularno postane vsesplošno, kvantiteta boljša od kvalitete. Postanimo pravi člani nove informacijske dobe. Druga možnost: Celovita redefinicija koncepta svobodnega pretoka informacij po svetu, kar pomeni predvsem novo definicijo svobode, morda tudi novo definicijo sveta. Morda je celoten problem samo v tem, da tradicionalno razumevanje svobode (svobodnega, prostega pretoka) za sodobne razmere ni več primerno in uporabno. Bistvo nove informacijske dobe, kot se je do sedaj izkazalo, namreč ni v svobodi, temveč prav v njenem nasprotju. Ne pozabimo, da je nastali sistem plod našega lastnega delovanja in nedelovanja, naših lastnih odločitev in ne-odločitev. In sistem je celovit odraz njegovih pripadnikov.

³⁰ »The Technological sublime«.

7. LITERATURA:

- Ayish, Muhammad (2005): From »many voices, one world« to »many worlds, one voice«, Javnost, vol. 12, št. 3, 13-30;
- Baković, Zorana (2005): Internet v partijski mreži, Sobotna priloga Dela, dostopen na: http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Sobotna%20priloga&da=20051022&pa=8&ar=bb9df3d2c571b27dfbffe535805d5b9704&ty=html;
- Baldor, L. C. (2005): Demands Grow for Details About Paid Stories, Washington Post, The Associated Press, dostopen na <http://www.newsmax.com/archives/articles/2005/12/1/221125.shtml>;
- B.N. (2000): Comsat Launches Increased Intelsat Ownership - Company Business and Marketing, Washington Technology, dostopen na http://calbears.findarticles.com/p/articles/mi_m0HDN/is_2000_March_24/ai_60815339;
- Bošković, Dragiša (2006): Zapiranje obljubljenе dežele, Sobotna priloga Dela, 9;
- Calabrese, Andrew (1997): Creative Destruction? From the Welfare State to the Global Information Society, Javnost, vol. 4, št. 4, 7-22;
- Dizard, W.P., ml. (1982): The Coming Information Age, New York, London, Longman;
- Garnham, Nicholas (1998): Information Society Theory as Ideology, Loisir et Societe, 21 (1), 97-120;
- Gates, Bill (1995): The Road Ahead, Viking;
- Harvey, David (2001): Spaces of Capital: towards a critical geography, New York, Routledge;
- Jež, Boris (2006): Kaj pa svetovni dan politikov?, Sobotna priloga Dela, 6;

- Kumar, Krishan (1995): From Post-industrial to Post-modern Society, Oxford: Blackwell, 6-35;
- Lash, Scott (2002): Critique of Information, London, Thousands Oaks, New Delhi, Sage Publications;
- The Mac Bride Report, 1980, Unesco, Many Voices, One World, Paris: Unesco, 1980, Conclusions and Recommendations: Introduction and Part I, Recommendations: Parts II-VII, dostopen na <http://www2.hawaii.edu/~rvincent/mcbcon1.html>;
- Maxwell, Richard (2003): Herbert Schiller, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.;
- Mlinar, Zdravko (1989): Na poti v informacijsko družbo: Tehnološke spremembe, individuacija in globalizacija, Teorija in praksa, let. 26, št. 10, 1194-1213;
- Mosco, Vincent (1996): The Political Economy of Communication, London, Thousands Oaks, New Delhi, Sage Publications;
- Mosco, Vincent (1997): Citizenship and the technopoles, Javnost, vol. 4, št. 4, 35-44;
- Mosco, Vincent (2004): The Digital Sublime: myth, power and cyberspace, Cambridge, Massachusetts, London, The MIT Press;
- Noll, Michael (1997): Highway of dreams, Erlbaum;
- Promoting the Free Flow of Information and the Development of Communication, Medium-Term Strategy for 1996 – 2001 adopted by the General Conference at its twentyeighth session – 1995, dosegljiv na http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=5356&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html;
- S., V. (2003): Peter Arnett prva žrtev resnice o vojni, Delo, dostopen na

http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20030402&ed=0&pa=28&ar=6367ecf0ac36917e080c2e0b73c0925404&fromsearch=1&directzetoni=1

- Sansweet, S. J. (1980): ARCO TV show combats »bias« of newscasts, The Wall Street Journal, avg 1, 1;
- Schiller, Herbert (1970): Mass Communication and American Empire, New York, Augustus M. Kelley Publishers;
- Schiller, Herbert (1981): Who Knows: Information In The Age Of The Fortune 500, Norwood, New Jersey, Ablex Publishing Corporation;
- Smith, Anthony (1980): The Geopolitics of Information, New York: Oxford;
- Splošna deklaracija človekovih pravic, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine 217 A (III), 10. decembra 1948.
Dostopna na <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/slv.html>;
- Webster, Frank (1995): Theories of the information society, London, Routledge;
- Webster, Frank (2002): Theories of the information society, 2nd Edition, London, Routledge;
- Wiener, Norbert (1988): The human use of human beings: cybernetics and society, New York, Da Capo Press;
- Zidar, Marija (2006): Ne vemo vsi, da splet lahko širi znanje, Sobotna priloga Dela , 26-27 (intervju);